

А. ХОМЕНКО

Перші підсумки демографічного перепису 1926 року

Перепис населення, переведений в Союзі СРР 17 грудня 1926 року, доводиться вважати за перший радянський демографічний перепис, зокрема що до України, бо перепис 1920 року через надзвичайно скрутні умови — горожанську війну, економічний занепад — дав дуже недосконалий і непевний матеріал, яким для спізнання стану населення користуватися не можна.

Тим самим до певної міри знецінюється і значіння матеріалів 1926 року: за ними дуже важко буде простежити зміни, що утворилися уже за радянських часів, та виявити тенденції, властиві саме нашій добі. Навпаки, тим більше значіння перепису 1926 року для майбутнього, бо саме він буде ніби генезою нового періоду розвитку науки про населення.

Можна заздрити на становище майбутніх дослідників — демографів і соціологів; але разом з тим можна бути певним, що недосконалість і хиби сучасних дослідів ніхто не вважатиме за таку велику вину, як могло б бути за інших обставин.

Це, певна річ, не зменшує відповідальності і примушує бути особливо обережним що до висновків. І, напевне, з зовсім виключною обережністю треба оперувати з першими загальними підсумками перепису, бо за загальними числами не видно ще конкретних рис явищ, бо оперуючи такими числами, легко з шляху аналізу перейти на шлях інтуїції.

Свідомий всіх цих труднощів, автор цих рядків разом з тим свідомий і того, що спроба його матиме дуже проблематичну вартість.

Перша публікація підсумків перепису 1926 року („Попередні підсумки перепису населення 17 грудня 1926 року“ Статистична хроніка ЦУС України № 54) подає лише поокружні підсумки сільської і міської людності за статтю¹⁾.

Міську людність розподілено на три групи: населення окружних центрів, інших міст, селищ міського типу та інших міських селищ. Ця остання група являє собою селища, які з офіційного погляду не є ані містами ані селищами міського типу, але з соціально-економічного боку мало чим одрізняються від тих міст, що одержали адміністративну санкцію на таке назвище.

¹⁾ В цій статті я користувався так виданням ЦУС України, як і рукописними матеріалами демографічного відділу ЦУС, зібраними і розробленими переважно за моїм керуванням.

Загальні підсумки присутньої на день перепису людности такі:

	Чолов.	Жін.	Разом
Разом в УСРР	13.972.737	14.899.048	28.871.785
Сільське населення	11.438.564	12.186.030	23.624.594
Міське населення	2.534.173	2.713.018	5.247.191
З того:			
По окрцентрах	1.388.348	1.552.066	2.940.414
Інших містах	326.173	351.133	677.306
Селища міського типу	452.285	454.250	879.535
Інших міських селищах	394.367	355.569	749.936

Оцю констатовану переписом найзагальнішу цифру — 28.871.785 — дозволимо собі перш за все використати подібно до того, як це звичайно робилося в довідних статистичних виданнях, з трохи сухеньким, може, педантизмом: „визначимо місце“ УСРР серед інших держав. Виявляється, що в Європі, коли не числити європейської частини РСФРР (треба думати понад 71 мільйон населення) тільки 5 держав більші за УСРР, а саме: Німеччина (63,5 м.). Британія (43,8 м.) Франція (40,1 м.) Італія (40,5 м.) та Польща (29,3 м.) Такий „ранг“ України на сьогоднішній день, але не далекий час, коли він буде вже інший. Протягом ближчих 10 років ми маємо наздогнати і випередити Польщу; ще 20 років і, треба думати, наздогонимо Францію. Та не будемо ставити ці прогнози, бо хоча з наведених прикладів ми і досить точно зважуємо тенденції реального росту України і інших держав, самий прогноз в цій галузі завжди буде непевний.

Краще простежимо динаміку за минулі роки.

Прикра обставина! — мимоволі доводиться звертатися до першого і останнього „всеросійського“ перепису 1897 року, бо, як згадувалося вже, за весь час, аж до 17 грудня 1926 року, справжніх загальних переписів у нас не було. За ці ж 30 років відбулося три війни, дві революції, крім того великі сотні тисяч людности переселилося по за межі України, і, поза всяким сумнівом — декілька сот оселилося на Україні, переїхавши з інших держав. З цілої низки технічних умов в наших обчисленнях ми можемо тільки обчислити подекуди переселення за Урал та природній приріст (від біологічного множення). Не дається вяснити ані іміграція на Україну, ані еміграція в інших, крім зазначеного, напрямках. Але можна вважати, без великої помилки, що необчислена цифра емігрантів мало відрізняється від кількості імігрантів.

В такий спосіб на баланс ця неточність обчислень не впливає.

Спинімося спочатку на головніших моментах еволюції: кінці XIX сторіччя, кінці передвійської доби та нинішньому дні. Тоді матимемо:

Рік	Людність	Динаміка (1897 - 100)
1897 (28 — I)	21.221.789	100
1914 (1 — I)	28.014.687	132
1927 (17) XII — 1926	28.871.785	136

Різниці в кількості населення такі:

	Абсол.	‰
1914 — 1897	6.793.078	32,0
1927 — 1914	856.918	3,1
1927 — 1897	7.649.996	36,0

Як бачимо, 32% приросту від кінця XIX в. до імперіалістичної війни і тільки 3% від імперіалістичної війни до наших днів, а тим часом обидва періоди не багато різняться один від одного (17 та 13 років). Довгий період воєн дає пояснення цьому контрастові. Справді, ще в 1913 році приріст загалом виносив мало не 500 тисяч, причому коефіцієнт природнього приросту становив 18,5 на 1000 населення. З другого боку, вже перший рік відпочинку від післявійськової економічної скрути — 1923 — дає 480 тисяч природнього приросту, при коефіцієнті, що дорівнює 17,6. В дальші роки коефіцієнт природнього приросту виносить

1924	24,2
1925	22,7
1926	19,7

можливо, навіть біля 20 в 1926 році, бо остаточних даних ще нема — одним словом, весь час коефіцієнт маємо вищий, ніж це було за давніших років.

Темп росту не тільки відновився — за радянських часів перейдена навіть його довійськова межа. Є нахил до спадання цього темпу, нахил, властивий цілій Європі. Але в цьому поки що нема жодних загроз.

Беручи все 30-ліття в цілому, все ж таки доводиться констатувати, що ані втрати від еміграції в першу добу, ані втрати від воєн за часів другої не спричинилися до такої затримки росту, яку можна було б вважати за надзвичайну. Навпаки, співставлення з іншими державами доводить, що і за тяжких умов потенціально, біологічна сила була така велика що не тільки компенсувала витрати, але й відзначила й дуже значний набуток. В цілому темпом росту ми все ж таки випередили за весь цей час мало не всю Європу. Щоб переконатися цього, варто тільки простежити за такими числами¹⁾.

Держави в сучасних межах	Населення в тисячах				Динамика (1900 — 1926)			
	1900	1910	1920	1926	1900	1910	1920	1926
Німеччина	50700	58450	59853	63319	1000	1152	1180	1250
Англія та Уельс	32528	36070	37885	38890	1000	1110	1164	1195
Італія	33970	36260	38711	40548	1000	1068	1121	1195
Франція	40700	41479	39210	40100	1000	1019	964	985
Іспанія	18618	19996	21338	22128	1000	1075	1146	1189
Україна	22520	26330	26700	28872	1000	1169	1175	1281

Серед значних держав Європи, як бачимо, нема ані одної, що темпом росту випередила б Україну, а тим часом серед зазначених вище є держави, що за цей час майже не знали еміграції (Німеччина), є і такі, що почасти зростали коштом імміграції (Франція). Лише декільки невеличких, здебільшого „нейтральних“ держав зростали швидче, зокрема Данія (на 33%) та Голандія (на 45%). Оджеж можна було б, здається, зробити такий висновок: біологічний фактор²⁾ в процесі росту населення виявляє на Україні таку силу, що не тільки

¹⁾ Числа для 1900 року для держав, що їхня територія змінилася, вираховані мною за матеріалами різних джерел і тому не цілком точні. Інші числа взято з німецького статистичного щорічника за 1924 — 25 р. („Statistische Jahrbuch für das Deutsche Reich“) і з бюлетеня міжнародного стат. інстит. за 1926 р.

²⁾ Біологічному чинникові надаємо самостійне значіння, певна річ, тільки умовно, в цілях аналізу. Зайва річ була б нині нагадувати про його залежність від економіки.

ліквідує втрати, спричинені соціальними чинниками, але й забезпечує виключно швидкий — для Європи — темп росту. Сила цієї енергії спадає і, треба думати, має спадати і надалі. Але для ближчих десятиліть не можна передбачати дуже значних змін в загальних перспективах росту. „Вичерпання“ біологічної енергії чекає на нас деє наприкінці цього століття.

Щоб не закинули мені, що даю волю інтуїції та занадто сміливо становлю прогнози, дозволю собі навести невеличке обчислення. Коли зважити тенденції природного приросту населення України за двадцять передвійських років і припустити, що нині, після того, як ми увійшли у добу миру, ці тенденції повинні відновитися, (що між іншим, цілком відповідає спостереженням за останні три роки, коли природний приріст, швидко спадаючи, має нахил вернути до рівнів передвійських), коли, крім того, ігнорувати вплив еміграції, щоб-то виходити з гіпотези тільки природного, біологічного множення людності, то доведеться в таких числах подати населення України і коефіцієнт приросту (на 1000 середнього населення) для дальших років:

Рік	Кількість населення в тисячах	Коефіцієнт приросту
1930	30200	15,4
1935	32500	14,7
1940	34900	14,0
1945	37300	13,3
1950	39800	12,6
1955	42300	11,9

Така тенденція росту покладає надзвичайно великі завдання на темп господарського розвитку.

Аграрне перенаселення є той факт, який перш за все доводиться брати на увагу. Важко нині передбачати, що саме зможе дати нам інтенсифікація сільського господарства: це спеціальна проблема, про яку автор цих рядків зокрема аж ніяк не може думати, що її вивчення в сфері його компетенції. Треба думати все ж таки, що сама по собі інтенсифікація сільського господарства навряд чи зможе значно зменшити гостроту перенаселення села. В такому разі весь приріст населення, коли не буде еміграції, повинен буде розмішатися по містах. Тепер на Україні 23624 тисячі сільської людності. Коли піднесення матеріального добробуту і культурного розвитку цієї людності можливе тільки при умові стаціонарності цієї цифри протягом ближчих 25—30 років, то зріст міського населення повинен одбуватися таким чином:

	Населення в тисячах			Динамика міського населення	
	Все	Сільське	Міське	Абсол. приріст з 1928 року	Коли 1927 - 100
1927	28900	23650	5250	—	100,0
1930	30200	23650	6550	1300	124,9
1935	32500	23650	8850	3600	168,6
1940	34900	23650	11250	6000	214,5
1945	37300	23650	13650	8400	260,3
1950	39800	23650	15150	9900	289,0
1955	42300	23650	18650	13400	356,0

Як бачимо, в перші три роки міське населення України повинне було б зрости на 25%, в ближчі 15 років — збільшитися удвоє і в ближчі 25 років збільшитися утрьох.

Важлива річ в даному разі — обчислити, як насправжки зростає за наших часів населення міст. На превеликий жаль, поки що дуже бракує матеріалу не тільки на те, щоби відповісти на це питання, але навіть на те, щоб подекуди його освітлити. Зробити зіставлення для радянських часів поки що можемо тільки оперуючи невеликою кількістю міст, а саме окружними центрами України. По цих же містах протягом 1923—1927 років (точніш за час поміж переписами 15/ІІІ—1923 та 17/ХІІ—1926) відбувалися такі зміни:

Групи міст	Населення в тисячах		Приріст у тисячах		
	17/ХІІ—1926	15/ІІІ—1923	Весь	Природний	Механічний
Всі окрцентри	2940,4	2420,6	519,9	156,9	363,0
З того:					
5 міст з насел. понад 100 т. . .	1598,4	1255,8	342,6	75,2	267,4
10 міст з насел. понад 50 до 100 т. вкл.	628,6	536,8	91,7	39,1	52,6
19 міст. з насел. понад 20 до 50 т. вкл.	616,4	548,2	68,2	36,9	31,3
7 міст з насел. у 20 т. і менше .	97,1	79,7	17,4	5,7	11,7

Оджеж, за 3³/₄ роки найважливіші українські міста втягли 363 тисячі стороннього люду. Населення окрцентрів становить 56% від усього міського населення України. Коли б механічний приріст скрізь був би однакової інтенсивности, це значило б, що протягом 3³/₄ року українські міста всіх типів змогли вмістити 643 тисячі сторонньої людности. Коли ж додати за аналогічними обчисленнями природний приріст самої міської людности, то матимемо загальну цифру приросту 920 тисяч. Таким чином, коли наші спостереження що стосуються 56% міського населення, цілком правдиво відбивають реальний стан речей всіх 100%, то сучасний темп росту міст значно відстає від того, яким він повинен був би бути при умові втягування всього природнього приросту сільської людности (920 тисяч мало не за 4 роки проти 1300 за три). Треба до того ж зауважити, що механічний доплив до наших міст ішов не тільки з українського села, але і з-поза меж УСРР, особливо, скільки мова мовиться про Донбас.

Крім того, різні міста з далеко неоднаковою силою притягають сторонню людність. Оперуючи зазначеними вище групами міст, спостережимо по-між ними такі різниці:

	Пересічний річн. приріст (‰/‰)		
	Весь	Природний	Механічний
Всі окрцентри разом	5,3	1,6	3,7
З того:			
З населення понад 100 тис. . . .	6,4	1,4	5,0
„ „ „ 50 до 100 т.	4,2	1,8	2,4
„ „ „ 20 „ 50 „	3,1	1,7	1,4
„ „ „ у 20 і менше тисяч . . .	5,2	1,7	3,5

Дуже інтенсивний механічний приріст спостерігається тільки в найбільших містах та почасти в тих, що мають менше як 20 тисяч

мешканців. По інших містах допливу сторонньої людности в значних розмірах нема.

Сподіваючися в недалекій часі докладніше вияснити тенденції росту міського населення України, чого нині за браком деяких матеріалів ще не можна зробити, дозволю собі відзначити тільки одну характерну особливість — різницю поміж містами лісостепової та степової смуги.

Відома річ, що міграції міцно впливають на розподіл людности за статтю: імігрантами здебільшого бувають чоловіки, тому в місцевостях, відкіля емігрують, відносно зростає число жінок, і, навпаки, в тих місцевостях, куди припливає стороння людність, відносно зростає число чоловіків. Тепер на Україні становище таке:

	Припадає жінок на 1000 чоловіків			
	Вся людність	Сільська	Міська	Окр-центру
Разом по УСРР	1066	1065	1070	1118
В лісо-степовій смузі	1073	1067	1105	1117
В степовій смузі	1055	1062	1029	1118
По округах Донбасу:				
Артемівський	993	1031	942	1028
Луганський	977	1034	970	1067
Сталинський	929	1016	835	964

Незначні різниці заходять поміж сільським населенням обох смуг, далеко значніші поміж міським: по степових містах і чоловіків і жінок майже однакова кількість, в той час, коли в лісо-степових містах кількість жінок на 10% переважає кількість чоловіків. Цілком одмінні стосунки в Донбасі: тут часом уже і серед сільської людности відносно „бракує“ жінок, цеб-то навіть і по селах можна запідозрювати доплив сторонньої людности, а що до міст, то де-які з них нагадують щось подібне до країн з надзвичайно розвиненою іміграцією (Сталинські міста, де на 1000 чоловіків припадає лише 835 жінок).

Але не треба забувати, що лісо-степова смуга це основний масив України, що тут перебуває 15.243 тис. сільської людности (64,5%) і 2877 тисяч міської (54,8%), загалом 18.122 тисячі або 62,8% українського населення.

І саме тут перспективи на зріст міст далеко менші, ніж ті, які повинні були б забезпечувати сільську людність від конечної потреби емігрувати або на південь України, або поза її межі.

В коротенькому закінченні підкреслимо ще раз тільки те, що можна вважати за факти, які далось досить твердо констатувати.

Оджеж, перші підсумки першого радянського демографічного перепису доводять, що період ліквідації втрат не тільки закінчився, але й дав місце новій добі — відновленню біологічної тканини соціального колективу і дальшому ростові цієї тканини. Тенденції цього росту ставлять перед нашою країною дуже відповідальне завдання — zorganizувати свої сили до такого піднесення господарства, яке могло-б цілком гарантувати дальше піднесення рівня матеріального добробуту і культурного розвитку. З цього погляду „проблема населення“ на Україні далеко складніша, ніж по багатьох інших державах. Але не забуваймо, що розв'язувати цю проблему ми будемо в наших нових умовах, де творча робота широких мас справді забезпечує за ними і всі наслідки їх зусиль і всі їх досягнення.

П. ЛІСОВИЙ

Українська Ніагара

Б'ють пороги; місяць сходить,
Як і перше сходив...

Шевченко
Радянська влада плюс електрифікація,
це і є соціалізм.

Ленін

В цю хвилину, коли я сижу за столом і пишу, на дворі стоїть глибока ніч. Тріщить двадцяти-ступневий мороз. Над засніженими вулицями тихо ходить місячне сяйво. Місто приймає голубий вигляд. Голубіє й сніг. І різкі тіні від будинків теж здаються голубими. Притушені електричні лихтарі,—бо ми бідні і у нас режим економії.

Тільки на проводах трамваю іноді спалахують яскраві біло-голубі іскри. Голубий сніг на мить біліє. Мороз тріщить і сковує все живе. А трамвай бігає собі й бігає, до моменту, поки рука робітника—рука людини не виключить току.

В мені асоціюються ці два моменти. Світло місяця тихе, нерухоме, павутинне й романтичне,—не даремно ж усі фантасти вибирали його в свої повірені,—і світло, що невидимим струменем біжить по дротові і рухає трамвай. Грізна сила підкорена людиною, поділена нею на маленькі дози, а разом з тим і така могутня, що може рухати тисячі тонн.

Одним словом, електрика, полонена нами і примушена працювати на нас.

Але як мало ще ми використали її. І в моїй уяві виростає дивний краввид. Такий же мороз, як і зараз. Тихе синє павутинне світло місяця. Степ під білою габою. Бліде небо. Озеро, сковане льодом. На його березі стоїть казковий палац. Там живуть не королі! Ні, він населений добрими велетнями—величезними динамо-машинами.

Десь під льодом широким струменем в бетонний рукав падає безшумно вода на турбини. Турбини з'єднані з динамо-машинами. Кожна в 50.000 кіньських сил! Всі разом—650.000!

На стінах палацу приладдя, таблиці, амperi, ричажки.

Серед всього цього, серед цих велетнів ходить пігмей—робітник і за допомогою отих підйомочок, білих порцелянових дощок і якихось коробочок з циферблатами тримає своїх велетнів в послухові:

Навколо голубий степ. А палац кидає снопи свого яскравого світла на снігові простори...

Він весь оплутаний дротами. В них струменями тече сила його велетнів. Їхня сила, гляньте!—приводить в рух машини гігантських заводів, тече в глибокі шахти, крутить селянинові січкарю, рухає плуга, світить і в квартирі робітника і під селянською стріхою.

І куди тільки та сила не дійде, зараз же там починається рух, життя більше не ціпеніє, а оживає, труд починає співати свою бадьору пісню.

Велетні, породжені трудом, самі розносять той труд. Породжені великою жадобою жити, самі розносять ту жадобу скрізь, в усі куточки, куди тільки сягає їхнє око, їхня рука.

Це величезна симфонія труда. Апотеоз сили людини. Ознака її могутності й влади над природою.

І дає це хто?

— Українська Ніагара.

Або простіше,—

— Дніпрельстан!...

Але ми забігли з вами вперед. Дніпрельстану ще немає. Немає красунів-генераторів силою в 50.000 к. с. „Вольно и плавно несет свои воды“ ще Дніпро. „Б'ють пороги, місяць сходить, як і перше сходив“.—„Нема й Січі“.—Нове залізне плем'я іде на його береги, плем'я, опалене революцією, племя, овіяне іншою романтикою, романтикою героїчної революційної боротьби, плем'я, загартоване на фабриках і заводах,—

Лицарі Червоного Світу...

Твердим кроком, що від нього стугонить земля, прийшло воно на скелясті береги старого Дніпра і по слову свого мудрого Вождя оглянуло місце, виміряло пульс ріки і сказало:

— Тут він мусить бути!..

Так народився Дніпрельстан.

Задача була дана Вождем. Його партія,— його армія,— перетворює її в життя. Готується до велетенського бою з сліпою стихією.

Результат боротьби вирішений. Слово сказане. А ще не було такого слова, яке б більшовики сказали і не виконали!..

Дві з половиною тисячі років тому геніяльний сиракузець сказав:

— Дайте мені точку опертя, я зрушу з місця землю!..

У Архимеда це був найвищий творчий порив фантазії. Наукова істина, що він її одкрив, дала йому цю надзвичайну сміливість.

Дніпрельстан є так само вияв творчої фантазії пролетаріату. Але він зматеріалізується. Дніпро таки буде перегороджений, його вода буде узята в полон, на його берегах виросте голубий палац, де буде битись наймогутніше серце в світі,— серце в 50.000 к. с.

Сила дужча за Ніагару. Сила, що буде з початку до кінця створена людьми. Сила, що до останку служитиме людям. Сила, що служитиме для справи, за-ради якої ми всі зараз працюємо, служитиме соціалізму.

Треба мати не аби яку фантазію, щоб уявити собі це.

На берегу пустынных волн
Стоял он дум великих полн...

Хай вибачать мені за цитування великого Пушкіна, що присвячені, правда, цареві, але водночас і одному із переломних і найважливіших моментів історії руського народу.

Але хіба нині не „пустынніє“, не порожні береги Дніпра? Весною,—зелений килим степу і могутній струмень води, що з ревом вискакує з „Вовчого Гірла“ коло Кічкасу. Дніпро збитий, зраний на порогах, але дужий несе свою воду далі.

Літом,—жовтіє море пшениці, в якому невидними островками манячать села.

Осінь,—рудий степ, рвачкий вітер і перекоти-поле. Вітер нудно свище, перекоти-поле котиться до могил, січе дощ, а шляхом іде селянин і нудно вйокає.

Ах, невже це романтика наша? Яка ж вона, по суті, нудна і одноманітна!

Поет прекрасно це показав.

Бур'ян:
— Поля.
Виснагла постом
Земля.
Спрагло хрипне:
Р - о - б о - т - и .
— Час.

А що буде?

Буде—

— Везувій електрики,
Енергії плин.
Мілійони насичених розмахом рук,
Зуби машин
Навалились із крекотом—
Зварюють крицею напружений рух

Дозвольте, це що таке?

А це таке буде творитись через рік на берегах Дніпра, там коло Кічкасу, де буде будуватись — Дніпрельстан.

Одна газета Західної України про Дніпрельстан так писала:
— „Ті мілійони кіловатів „білого вугілля“, що зростуть з Української Ніагари, будуть величезним вкладом у всеукраїнську культуру, а в матеріальному будівництві вражатимуть такою могутністю, як піраміда Хеопса!“

Так от ми тут, власне, трошки про піраміду Хеопса. Еллада і Рим знали своїх сім чудес світу. Модерні часи знають їх більше. Коли говорити про гігантські споруди, то хіба заводи Форда або заводи Крупа не вартіші подиву перед пірамідою Хеопса або перед садами Семіраміди?

Або хіба не чудо Суецький канал, цей твір геніяльного інженера Лесепса. А Панамський канал? А фантастичне місто у Флориді, збудоване американськими міліярдерами? А проєкт невиданої сили гідроелектростанції на р. Св. Лаврентія на 1.200.000 к. с., що її збираються будувати американці?

Що ж являє собою Дніпрельстан? Чи може він конкурувати з переліченими спорудами?

Так, Дніпрельстан є піраміда Хеопса сучасної інженерії. Дніпрельстан буде по ки що першою по силі гідроелектростанцією (а після проєктованої американцями на р. Св. Лаврентія — другою) в світі.

Дніпрельстан — будова, дійсно гідна подиву. Але він не витвір буйної фантазії мрійника.

Дніпрельстан — витвір науки. Він вражатиме своїми строгими геометричними архітектурними формами. Він дивуватиме всіх своєю грандіозністю. Він захоплюватиме (і вже захоплює) своєю сміливістю.

Бо, — зупинити могутній плин Дніпрових вод, примусити його, як малого, працювати і діставати від цього 650 тис. к. с., що даватимуть два мільярди кіловат-годин енергії (але могутність Дніпрельстану можна довести до трьох мільярдів кіловат-годин!) — хіба це не сміливість людини?

Другими словами, сила Дніпрельстану дорівнюється силі десятих мільйонів чотирьохсот тисяч робітників, що цілу добу, без перестану, працюватимуть!

От що таке Дніпрельстан!

Це мільйони робітничої сили, мільярди енергії, мільярди кубів води, мільйони кубічних метрів споруд!

Мільйони тонн каменю, піску, заліза, бетону! І коли гребля буде зроблена, — стане Дніпро, натягнеться як струна, і не маючи сили здолати те, що зробила людина, він потече догори назад, і затопить пороги.

А з порогами затопить і стару романтику, відріже остаточно шлях до старої мрійної, хліборобської України.

А разом відкриє двері до України нової, соціалістичної.

Бо, — „замериканізуються міста і села, зіндустріялізується народне господарство“.

Воістину, ми стоїмо на „порозі нової України“.

Проте, як же виглядатиме Дніпрельстан?

В деталях поки що трудно сказати, бо можливі зміни. Але в основному проєкт готовий, і про нього можна говорити, як уже про закінчений.

Так от, коли ви йдете шосею з Запоріжжя в колонію Кічкас, то непомітним путівцем звертаєте ліворуч. Через десять хвилин ви спиняєтесь над глибокою западиною, і перед вами відкривається чудовий краєвид.

Просто, — широке плесо Дніпра і Кічкас, справжній шматочок Німеччини, як писав я вже в другому місці. Праворуч „Вовче Гірло“, де глибоким і темним струменем тече в гранітових скелях Дніпро. Через нього сміливою залізною аркадою, що звідси здається ажурною, перекинувся з берега на берег без єдиної підпори міст.

Праворуч два низьких островки, котрі прошу вас запримітити, бо вони для Дніпрельстану мають колосальне значіння, — ще далі так звані „Стовпи“ — скелі, що перегороджують Дніпро, а за ними синіє острів Хортиця, а поруч скеля Сагайдачного. Дніпро ділиться на два річища — Старий Дніпро, що обігає Хортицю з правого боку і Новий Дніпро, що тече ліворуч до Запорізького порта.

Зверху рудий степ. Копніть і через аршин — граніт. Дніпро тече тут в гранітових берегах. І островки, і „Стовпи“ і скеля „Сагайдачного“ і скелі „Брат і Сестра“ — то все сліди багатотисячолітньої роботи Дніпра, що пробивав собі шлях через ці гранітові скелі до моря.

Тепер повернемося до згаданих вище маленьких островків. Через них має пройти головна магістраль майбутньої греблі. Вони являються чудовою опорою для неї, що може витримати який завгодно напор води. А води тут буде не мало й не багато, як тільки чотири мільярди кубичних метрів. Зважте, що воно значить. Зважте, якої могутності мусить бути гребля, щоб витримати це колосальне тиснення!

Островки ті з щільного граніту. А що то за граніт (робітники Дніпрельстану інакше його не називають, як наш прекрасний граніт), показало свердління — з нього можна виготовити палки в три аршини заввишки без жодної тріщинки!

Ці ж островки дуже полегшують і саму роботу по збудуванню греблі, бо можна буде без особливих труднощів, як те було, наприклад, на Волхові, закладати кесони і перегороджувати частками Дніпро.

Сама гребля по проєкту мала бути довжиною в 720 метрів і пряма як струна. На лівому березі вона упирається в гранітовий берег, вище йдуть шлюзи для перепуску пароплавів з Дніпропетровська на низ, із Запоріжжя вверх, а на правому березі стоятиме сама електростанція. Вода вводиться під турбіни рурами, але жодного шуму й грому не буде. Рури ніби всисатимуть воду з глибин. (Так що тов. Сосюра в своєму віршові в „Комуністі“, присвяченому Дніпрельстанові, коли писав про дим, шуми і громи помилився). В цьому відношенні Дніпрельстан буде до можливості безшумним і тому ідеальним, при чому вода в ці рури поступатиме в турбіни, чи падатиме не через греблю, як де-хто думає, а з затону, що тут утвориться.

Щоб покінчити нам з греблею, скажемо ще, що найвищий рівень води в повінь Дніпро має 19,44 м.; найнижчий — 14,32 метри. Отже різниця всього 5,12 мет. Гребінь же греблі буде підноситись на 42,61 метри, нормальне робоче тиснення 36,87 м., мінімальне робоче тиснення 30,87 метрів. Отже різниця рівнів води по обидва боки греблі буде коливатись приблизно від 20 до 30 метрів, кругло.

В повінь вода буде підніматись до 51,19 метрів. Тоді води буде більше, ніж треба для роботи гідроелектростанції і зайва буде пускатись через греблю. Таким чином, раз на рік на Дніпрельстані ми матимемо на короткий час грандіозний водоспад, де мільйони кубів води, в блиску електрики будуть падати з височини 30 метрів!

Зажмурте очі, напружте фангазію і ви уявите собі, що то буде за краса!

Хіба це справді не буде наша Українська Ніагара?

Тепер про станцію. Сама станція, кажучи високим „стилем“, — це ціла поема. Але ось якими скупими і водночас опуклими словами описує її проф. Александрів.

„На правому березі, — пише він, — гребля буде кінчатись товстим трикутним „биком“, що в нього упиратиметься гідроелектростанція, що після робіт першої черги матиме силу в 300.000 к. с., і яка буде доведена до 650.000 к. с. Станція складатиметься із агрегатів по 50.000 к. с. з генераторами по 35.000 kwh., що при нормальному напорі (води) в 36,87 м., по вирахованнях американської практики, є найкращим засобом використання“.

Грандіозність Дніпрельстану уже видна із того, скільки він коштуватиме. На роботи першої черги буде витрачено 130 — 140 мільйонів карбованців. На роботи другої черги, — греблі коло Нікополя й Горностаївки, ціла низка підсобних підприємств, — ще до 120 мільйонів карбованців. Таким чином вартість Дніпрельстану сягатиме 240 — 260 мільйонів карбованців.

Сюди, звичайно, не вчислені ні нові заводи, що мають повстати завдяки Дніпрельстанові, нові рудні, шахти, нові під'їзні шляхи і т. д. і т. п., на що прийдеться витратити десятки мільйонів карбованців.

З сказаного випливає, що Дніпрельстан стане могутнім чинником, стане за підйому індустріялізації України, що накладе тавро на всю українську економіку, на її промисловість і сільське господарство.

І само собою напрошується запитання: — Чому це так? Чому саме Дніпрельстан спричиниться цьому, а не щось друге?

Відповідь дуже проста. Дніпрельстан дасть найдешевшу енергію.

Вона буде остільки дешева, що її можна буде передавати на сотні кілометрів і то вона буде вигідніша за вугілля, нафту й т. інше.

Дніпрельстан дасть на місці енергію не дорожчу за 0,4 — 0,6 коп. за кіл. Звичайно, що при такій дешевині енергії ніякий другий вид, як от вугілля, нафта, не зможе з Дніпрельстаном конкурувати. В цьому саме полягає господарчий ефект Дніпрельстану. Не дивлячись на великі витрати (сотні мільйонів карбованців), що вимагає від нашої небагатої республіки великого фінансового напруження, будови Дніпрельстану вимагає не тільки реконструкція нашого народного господарства, але вона в той же час вимагається і режимом економії. Ми вже не кажемо про те, що Дніпрельстан є могутньою підвалиною для нашого соціалістичного будівництва.

Візьміть мапу України, знайдіть точку, де стоїть м. Запоріжжя і обведіть циркулем круг радіусом до Дніпропетровського, — оце вам і буде приблизно той район, що на його безпосередньо впливатиме Дніпрельстан, — радіус чималенький, в 100 кілометрів.

По суті ж цей район значно більший. Так, енергія передаватиметься на 400 кілм.! Район цей налічує до 3-х мільйонів десятин землі! І до 5 мільйонів населення!

В Кічкасі буде битись велике електричне серце. А біла кров по електропередачі буде плинути в — Дніпропетровськ, Харків, Кам'янське, Кривий Ріг, Нікопіль, Запоріжжя. Вони будуть зв'язані з центром однією силою і будуть частками єдиного організму.

Це район, де виростуть велетенські заводи, де розвинеться культурне господарство, куди пересунеться згодом і сам центр політичного та культурного життя нашого, — і всі під животворчою силою Дніпрельстану, збудованого волею трудящих мас!

Дніпрельстан розв'язує три проблеми — він робить Дніпро судоходним від верху до низу, він дає колосальний товчок українській індустрії і таким робом раз назавжди розв'язує питання про те, чи бути Україні селянською (або як колись казали — житницею Європи) чи індустріялізаційним центром Радянського Союзу, — і третє,

він же становить на нові рейки сільське господарство величезного району. Додайте до цього, що цей район, а через нього й Україна, лежить на стародавньому шляху із „варяг в греки“, що з того часу, як Дніпрельстан запрацює, Київ безпосередньо сполучиться з Чорним морем, а новий Херсонський порт стане морським портом і, без сорому казка, можливо з часом, що океанські пароплави будуть частими гостями Дніпрових гірл, — і, таким робом, Україна, а через неї і Союз зв'яжеться ще одним шляхом з Близьким і Далеким Сходом, Європою і Америкою.

Бо техніка поступає вперед, а Дніпрельстан дає базу для техніки у нас, ось чому ми можемо без перебільшення це приймати не як фантазію, а як близьку реальну перспективу.

Зараз у нас на Україні та мабуть і по всьому Радянському Союзові, немає такої людини, що не чула, або не читала чого-небудь про Дніпрельстан. Дніпрельстан — нині одно з найпопулярніших у нас імен. В газетах, в журналах, у віршах, в книгах, в докладах (і в столиці, і на заводах, і по селах), усюди говорять про нього. І всі звертають на нього очі, бо певні того, що з будовою Дніпрельстану сторінка нашого життя перегортається і почнеться новий етап його.

І мало хто знає, що історія Дніпровських порогів ось уже біля 150 років займає технічну думку і над проектом Дніпрельстану працювало багато видатних інженерів. Давно, давно вже люди мріяли про те, щоб зробити Дніпро судоходним на всій течії. Але техніка була надто слабою, щоб перемогти Дніпро на порогах, де на протязі 90 верстов від Дніпропетровська до Запоріжжя, він люто б'ється на скелях і де скаженим плином плывуть його води.

Першу спробу розв'язати „проблему порогів“ для судоплавства узявся за Катерини II французький інженер де-Волянт в 1796 р. За його проектом були навіть проведені частково „обходні“ канали, але скоро справа заглухла. Після того майже 60 років ніхто про пороги не згадував, і кріпацькій Росії було не до того.

Та як тільки капіталізм у нас став вбиватися в колодочки. „Дніпровська проблема“ знову виринула з небуття і нею почали цікавитись, правда, поки що тільки однією справою — як зробити Дніпро судоходним на всій течії. В таких міркуваннях та докладах по високим установах столиці пробігло ще років з 30-ть, — ну й поволеньки ж рухалась стара „Расея“. Так тяглося аж до початку XX стол.

На цей час припадають перші успіхи гідроелектротехніки. Капіталізм, що розвивався скаженим темпом, шукав нових джерел дешевої енергії. Поклади вугілля й нафти були не всюди. До того, там де вони були, не завжди їх можна було узяти, бо на шляху стояли інші імперіялістичні держави, а до того й запаси твердого й рідкого палива були ж не невичерпні. Рано чи пізно, а їм мусить прийти кінець. Ось тоді уперше й було звернено увагу науки і техніки на так зване „біле вугілля“, тоб-то на силу води.

Першими зайнялись ним швайцарці, шведи і американці. Останні навіть зважились на свою „національну святощ“ — знаменитий Ніагарський водоспад, і американські інженери стали плодити один проєкт за другим що до використання сили падіння води цього водоспаду.

Що до Дніпровських порогів, то перший проєкт, який узяв під увагу падіння води на порогах, з'явився лише в 1905 р. і належав інженерам Митрофанову та Графтію, теперішньому будівничому „Волховбуда“. Проєкт цей був дуже незрілий. Автори пропонували збудувати три греблі, а при кожній греблі станцію, — всі три станції мали бути силою в 128 тис. к. с. Починаючи з цього часу, було виготовлено більше десяти проєктів утилізації сили води на порогах, але всі вони мали серйозні технічні вади, і жоден з них не був ухвалений, а світова імперіялістична війна і зовсім припинила цю роботу.

Інтерес до Дніпровських порогів поновився з моменту революції. Відомо, що В. І. Ленін надавав першорядної ваги електрифікації країни. Після того, як було прийнято декрета про електрифікацію, над розробкою проєкта Дніпрельстану став працювати проф. Александрів, що щасливо і закінчив цю роботу. Проєкта зараз ухвалено, а Союзний Уряд постановив розпочати будівництва Дніпрельстану в цьому 27 році, а від Революції десятому.

Дніпрельстан, коли його розглядати в історичній перспективі, пережив чотири етапи: спершу розробляли тільки транспортну сторону; потім з'явилися проєкти, що увязали в одно і судоходство по Дніпру і енергетичну сторону (використання сили води); далі з'явилися проєкти, що розглядали питання в трьох частинах — судоходство, енергетику й зрошення степу, але всі проєкти розглядали народне господарство півдня України, так би мовити, статично. Ось чому кожний проєкт давав перевагу одному якому-небудь із цих трьох питань. Одні, головню, розробляли питання судоходства, другі — зрошення, треті — енергетики.

Проєкт проф. Александрова вигідний тим, що він розв'язує в однаковій мірі всі три питання, але сама установка у нього трохи інша, — а саме — він проєктував Дніпрельстан, весь час маючи на меті розвиток української важкої промисловости. Дніпрельстан в першу чергу мусить дати для неї дешеву енергію, але сам проєкт складений так, що ця головна установка не тільки не затирає двох інших, а навпаки і їх радикально розв'язує.

Справді, сила станції спроектована так, що половина майбутньої електроенергії піде для промисловости, а половина для електрифікації сільського господарства. Друге — гребля робиться такої висоти, що підйом води остільки високий, ще вона покриває („перекриває“) пороги, — отже ні обходних каналів, ні підривів, нічого такого на порогах не треба робити. Від Кічкасу до самого Дніпропетровська Дніпро обертається в глибоченну річку, де вільно плаватимуть самі великі річні пароплави. Коло самого Кічкасу робиться канал з чотирма шлюзами, чого буде цілком досить, щоб перепускати всі судна і весь вантаж, що йтиме згори до порта Запоріжжя.

Коли будуть споруджені греблі коло Нікополя й Горностаївки (роботи „другої черги“), то встановлені на них гідро-електростанції будуть працювати, головним чином, на сільське господарство, в той час, як головна станція, власне Дніпрельстан, працюватиме на промисловість.

Дніпрельстаном зараз зацікавилась думка всього світу. Про нього пишуть німці, американці, шведи, французи. Найвидатніші інженери-електрики кажуть, що Дніпрельстан буде справжньою світовою подією в електробудівництві.

Ми тут наведемо лише одне свідчення, а саме американського інженера Купера, що приїздив сам до нас і на місці перевіряв весь проект.

Ось якими словами він характеризував Дніпрельстан та його значіння:

„Я вирахував, що перші три агрегати, загальною силою на 150 тис. к. с. після споруди станції, дадуть енергії по 1,2 коп. за kwh: що ціна енергії після установки 7 агрегатів буде 0,6 коп. за кіловат годину. Після установки 7 агрегатів нагрузка на рік буде 1.300.000.000 кльг. В додаток — до цього можна одержати значну ще кількість енергії після споруд другої черги. Ми не вичили цієї частини роботи, але на основі загальної практики я можу сказати, що ця друга частина, має більшу цінність, бо фактично ці гідроелектричні станції мають значну частину свого прибутку від установок саме другої черги. Я без усяких застережень вважаю, що проект Дніпрельстану є один з найбільших вигідних, невикористаних до теперішнього часу, джерел енергії на всьому світі. Я гадаю, що тепер не час говорити про економію. Одним з основних питань проекту, що треба прийняти під увагу, це значіння транспорту для сільського господарства.

В Америці при проектуванні установки на р. Св. Лаврентія, ми витратили 8 років на вивчення цього питання. М-р Губер, міністр промисловості й праці сказав у своїм офіційному доповіді, що створення внутрішнього водного шляху до моря збільшить прибуток фермера внутрішніх штатів на 4 крб. 20 коп на тону зерна. Коли ми приймемо цю цифру для Дніпра, то рахуючи тільки 3 міл. тон зерна на рік, матимемо, що щорічний прибуток селянства виростає на 12 міл. крб. Я рахую, що кількість зерна, що буде йти в напрямку до Чорного моря, буде значно більша. Але яка б не була та кількість, його ціна в хліборобів підвищиться, що найменше на 4 крб. 20 коп. на тону.

Слідуючий пункт, що на нього я хочу звернути далеко більшу увагу, має ще більше значіння. Я дуже радий, що можу вказати на щось реальне, а не вигадане.

В Америці, на Півдні і на Південному Сході, живе коло 10 — 12 міл. людей, що до 1900 року займався виключно хліборобством і не знав нічого, крім злиднів. Щороку на Півночі переводилась підписка для фінансової допомоги Півдня. Починаючи з 1900 року Північ почала будувати на півдні гідроелектричні станції з дешевою енергією. Як наслідок ми тепер маємо такий стан, що весь район постачається дешевою енергією і цінність усіх продуктів на Півдні зросла на 300%. Громадські ідальні зникли. Всі класи суспільства на Півдні живуть у доброму гаразді. Молодь знаходить заробіток на заводах, що поставили на базі дешевої енергії. На мою гадку, не можна знайти жадної країни, де б населення довгий час жило щасливо, коли воно має лише одне заняття. Багатство має місце там, де заняття різноманітні. Вартість енергії в південних штатах в середньому на 40% дорожча від тої ціни, що бралиме Дніпрельстан. Другими словами, постачання України енергією може бути переведено краще, ніж то має місце для будь якої місцевості Сполучених Держав Америки.

Слідуюче, на що я хочу вказати, це чудове піднесення України, що сприяє розвитку промисловості. Мені здається, Дніпровський проект може стати стимулом для могутнього розвитку промисловості, що матиме значіння не тільки для України, а й для всього СРСР.

Основою технічного прогресу країни є тяжка індустрія, в першу чергу металообробна. Чим більше та або інша країна виробляє металу, чим більше вона того металу споживає, тим, значить, вища її технічна база.

Радянський Союз зараз тримає курс на індустріалізацію країни, що мусить стати технічною базою для будівництва соціалізму у нас. І тут, в першу голову, перед нами повстає питання металургії.

— Ми мало виробляємо металу!.. Увагу металові!— ось що ми мусимо пам'ятати що-дня. Ось яка задача стоїть перед нами на цілий ряд років!

Дніпрельстан буде працювати як раз на металургію, на важку індустрію. Дніпрельстан дасть можливість нам самим виробляти засоби виробництва, тоб-то великі й складні машини і тим самим поволі вийти з технічної підлеглості закордону, а потім навіть і конкурувати з ним.

Щоб цього досягти, потрібна дешева енергія, і таку Дніпрельстан дасть. Ось які дані ми маємо для цього. Сила установки першої черги буде в 300.000 к. с., станція будувється на 350.000 к. с. Така станція працюватиме 6.000 годин на рік і може віддати 1,2 млрд. kwh. Собівартість енергії 1-ої черги на місцевих підстанціях буде 0,3 коп.

Коли ж станція буде цілком закінчена, то віддача току буде коло 2 млрд. kwh., але вона може буде доведена до 2,8 млрд. kwh. За таких умов ціна кіловату для Запоріжжя буде 0,18 коп., а на дальших 0,37 коп. Купер, як ми бачили вище, в середньому оцінює квл. в 0,6 коп., і то вважає це надзвичайно рентабельним.

Другими словами, енергія Дніпрельстану буде найдешевішою енергією в світі! Розуміється, що раз так, то для вжитку для металургії— енергії Дніпрельстану відкривається широкі перспективи.

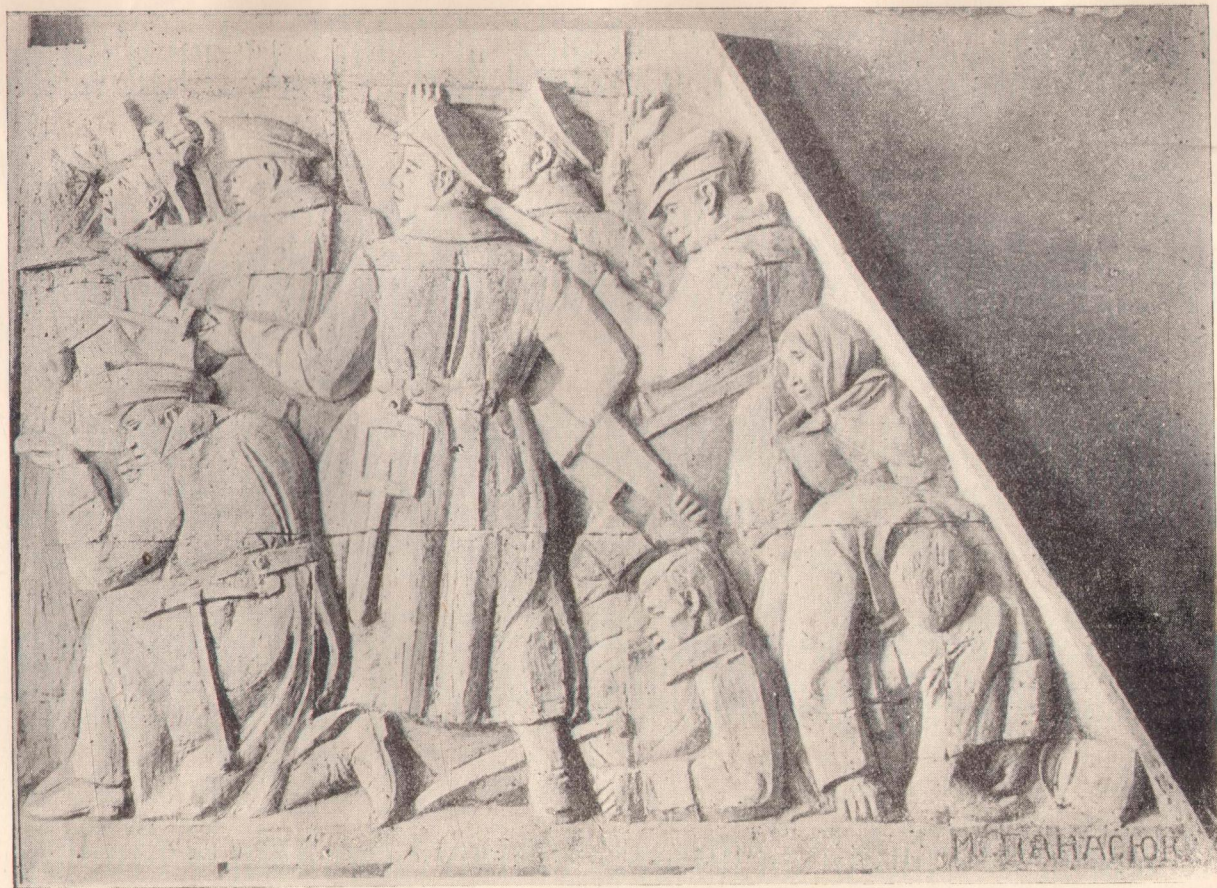
Правда, рік—два тому назад проти цього було чути серйозні голоси, доводили, що електроплавка руд є економічно невигідна. Але ті, хто говорив і виступав проти Дніпрельстану, забули одне.

Справді, електроплавка не вигідна тоді, коли скажемо теплову енергію вугілля переводити на електричну і вже здобуту таким чином електричну енергію вживати для плавки металів. При такій постановці до 90% енергії вугілля губиться і виробництво дорожчає. Зовсім інша картина, коли електроенергію дає „білий вугіль“. Ось чому, наприклад, у Швеції і в Сполучених Штатах електроплавка зараз широко розвинулась.

Які вигоди має електроплавка перед іншими способами? Головною перевагою є те, що метал не має шкідливих примішок, що їх має паливо. Це особливо важливе тоді, коли ми хочемо мати високого сорту сталь. Зріст електроплавки видно хоча б з таких даних: Сполучені Штати—1,5 млрд. тон на рік, Англія—500 тис. тон, Німеччина—350 тис. тон.

Дніпрельстан, що буде в центрі покладів наших залізних руд, як раз і дасть енергію для електроплавки.

Конкретно це буде так. В районі м. Запоріжжя буде збудовано кілька колосальних металургійних заводів, що даватимуть до 50 міл. пуд. металу, тоб-то майже половину тої кількості, що зараз дає Україна. Крім того, будуть такі ж великі заводи збудовані в Кривому Розі і,

М. Панасюк. Деталь проекта пам'ятника саперам у Києві (барельєф - гіпс)

можливо, в Донбасі, а також на нових покладах залізної руди. Загалом, за допомогою Дніпрельстану можливо буде виробляти 150—200 мільйонів пудів металу високої якості. Крім того, буде збудовано кілька заводів машино-будівельних та по будівлі суден, паровозів то-що. Це будуть заводи — гіганти, де буде занято до 50 тис., а й може й більше робітників. Ми не числим тут закладки нових шахт і різних підсобних підприємств. Як би там не було, але район Дніпрельстану стане одним із найбільших пролетарських центрів в Радянському Союзі.

Крім металургії Дніпрельстан дасть великий товчок виробі феромаргану. Руди ці є у нас в Нікополі. До війни ми цю руду вивозили закордон, а звідтам ввозили той же метал в обробленому виді і переплачували чималі гроші капіталістичним державам. Тепер, коли Дніпрельстан буде збудований, цій залежності надходить кінець.

Поставлена також в порядок дня і будова одного великого алюмінієвого заводу. Алюміній зараз широко вживається в техніці (особливо там, де вимагається легких машин, як от в аеропланах), в електробудівництві і т. д. Алюміній в три рази легчий заліза, а його сплави майже такої сили, як і останнє. Алюміній поки що дорогий. Проф. Кузнецов вирахував, що коли навіть боксити (порода, з якої виплавляється алюміній) привозити до Запоріжжя з Ленінграду, то й то пуд готового алюмінію буде дешевший на 7—8 карб. за Лондонські ціни.

Програма капітального та промислового будівництва накреслюється така:

Перебудова заводів:

а) Дніпропетровськ	5,0 міль. карб.
б) Запоріжжя	3,0 " "
в) Кривий Ріг	2,0 " "
г) Нікопіль	1,0 " "

Нові підприємства:

а) Запорізький металургійний завод (10 міль. пуд. на рік електросталі)	5,0 міль. карб.
б) Феромарганний завод в Нікополі (на 6 міль. пуд. на рік)	3,6 " "
в) Алюмінієвий завод з кабельним заводом (600.000 пуд. алюм. на рік	7,2 " "
г) Ізоляторний завод	1,2 " "
д) Збільшення дротопового заводу в Запоріжжі	3,0 " "
А всього буде витрачено на капітальне будівництво промисловости 31 міль. карб. ¹⁾	

Нарешті, на енергії Дніпрельстану можна буде збудувати великий завод по виробі азотно-кислого штучного угноєння, при чому азот буде братися прямо із повітря. Для сільського господарства України це матиме колосальне значіння. Навіть коли б, припустімо, такий завод зміг давати хоча б 1 міль. пуд. штучного угноєння, то й тоді б ми змогли підвищити врожайність наших ланів на 10—15 міль. пудів хліба.

Та цим значіння Дніпрельстану для сільського господарства не обмежується.

¹⁾ Проф. И. Г. Александров: „Днепровское строительство и его экономическое значение“.

В сільському господарстві з Дніпрельстаном зв'язується три питання: меліорація непридатних нині земель на півдні України (головним чином, Дніпровських плавнів) та зрошення; електрифікація сільського господарства; запровадження нових технічних та зернових культур на півдні України.

Південний район, що прилягає до Дніпрельстану, вважався і вважається у нас за врожайний. Але ось що пише про цей „врожайний“ район агроном Бельков, що відає зараз агро-підвідділом Дніпрельстану в Кічкасі. Він каже, що середня врожайність хлібів, навіть у сприятливе п'ятиріччя як от — 1911-1915 р.р. була для ярої пшениці 40,2 — 43,2 пуди (в північному районі округ Дніпропетровської та Запорізької) і 29,6 — 34,2 пуда (в південних округах — Мелітопольській та Херсонській). Коли ж узяти під увагу, що тут часто бувають недороди, то середня врожайність ще буде нижча, а між тим природні ресурси цього району колосальні.

Яким же чином потенціальні ресурси можна використати? Відповідь агрономична наука давно дала — зрошенням. Але конкретно цієї задачі не можна було виконати. Тільки Дніпрельстан радикально її розв'язує.

Згадуваний уже вище агроном Бельков так накреслює район майбутнього зрошення:¹⁾

„Проект Дніпрельстану схематично намічає використання електричної енергії для:

1) оазисного зрошення в верхньому б'єфі Запорізької греблі, узбережжя Дніпра від Верхньодніпровського та Кічкаса, район Самари та Вовчої, на площі 71.000 дес.

2) оазисного зрошення в нижньому б'єфі греблі (район р. Саксагані, Бузулука, Н. Рогачика, Білозерки та інших) на площі 82.000 дес.

3) Зрошення (в зв'язку з обвалюванням) Великого Лугу (кінських плавнів) та бузулукських плавнів на площі 80.000 дес.

4) Зрошення в ієфі Південної Наддніпряни (Чорноморських степів) 312.000 дес.

5) Долина р. Буга 75.000 дес., —
тоб-то для зрошення району понад 600.000 десятин.

Ця схема зрошення першої черги призначена для інтенсивного зрошення (з розвитком, крім зернових культур, також технічних, садових, городних та інш.) і розрахована на максимальну височінь водопіднесення до 20 сажнів, числячи від поверхні джерела водопіднесення.

Дальші перспективи розвитку іригаційної справи полягають у поширенні зрошення коштом тих зон, що лежать вище 20 сажнів (до 40 саж.) на площі до 1.000.000 десятин. Це зрошення розпочнеться тоді, коли буде загружено повнотою площу зрошення першої черги і утворяться сприятливі економічні та технічні умови (розвиток промисловості та техніки, використання всіх вільних земельних запасів і в зв'язку зі зростом с.-г. населення та загальним піднесенням сільського господарства) для рентабельності екстенсивного зрошення високих зон.

Цю іригацію високих зон, відмінно від зрошення першої черги, розраховано буде, головним чином, на зрошення зернових культур, бо для зрошення додаткової площі в 1.000.000 десятин інтенсивних культур, що потребують води протягом усього літа та початку осені (тоб-то в період зменшення води в річці) іригаційна спроможність Дніпра буде недостатньою.“

¹⁾ Дивись „Вісти“ від 18/I — 27, № 14/1904, стаття: Дніпрельстан і сільське господарство.

Ну, скажуть нам, а чи ж корисне буде оте зрошення? Чи може воно буде таке дороге, що й не варто б його було заводити? Знову таки яскраву відповідь на це дає той же агроном Бельков, що от уже п'ятий рік вивчає це питання, а саме: вартість зрошення однієї десятини, в залежності від височини піднесення води, він определяє:

Для верхнього б'єфа від	28 до 40 карб.
„ нижнього „	30 „ 52 „
„ південної Наддніпрянщини	13 „ 18 „

„Після ж побудови Горностаєвської греблі, — пише він — вартість зрошення десятини Нижнєдніпровських степів (при постачанні допомогівих станцій енергією від Горностаєвської гідроелектростанції) знизиться до 9—15 карб...“

Загальна ж рентабельність зрошення малюється ось якими даними:

„Роботи іригаційних досвідних полів (Херсонського, Вознесенського, Сагайдацького та інших), що вивчали протягом низки років ефект пристосування штучного зрошення, показали, що середній сталий приріст урожайності від зрошення складає:

Для ярової пшениці	65 - 70 пуд. на десятину
„ ячменю біля	80 „ „ „
„ картоплі від	670 - 750 „ „ „
„ буряка до	2000 „ „ „

Особливо вигідне зрошення для корнеклубних плодів та городних рослин. Так, Вознесенська досвідна ділянка мала на одну десятину:

	В 1924 р.	В 1925 р.
Капусти	4924 пуди	4535 пуди
Цибулі	2700 „	4771 „
Моркви	3294 „	2875 „
Картоплі	1504 „	1152 „
Буряка	2052 „	3720 „

Без зрошення ж більшість цих культур у степовій місцевості не дають нічого.

Величезний ефект дає також зрошення садів, що без зрошення дають дуже мало, а в посушливі роки навіть гинуть, тим часом, коли врожайність абрикосів при зрошенні до 500—1000 пудів з десятини, яблунь — 400—1000 пудів, груші до 800—1000 пудів і т. д., в районі м. Алешки. І навіть, коли вирахувати додаткову вартість від зрошення тільки по ярій пшениці, то на 600.000 зрошених десятин ми що-року матимемо збільшення с.-г. продукції на 40-45 мільйонів карб.

Коли ж підрахувати прибутковість середньої зрошуваної десятини з обліком усіх культур, то за найбільш обережними підрахунками, валова прибутковість зрошуваної десятини дасть 150—160 карб. проти 50—60 карб. нинішньої прибутковості середньої незрошуваної десятини.

Ця додаткова валова прибутковість зі значною перевагою на користь збільшення чистої прибутковості селянина, покриває як вартість води, так і інші невеликі витрати на зрошення полів (поливка та додаткова обробка ґрунту).

За цими надзвичайно обережними підрахунками, чиста прибутковість від зрошення одної десятини дасть від 30 до 50 карб., або на всій площі — понад 25 мільйонів карб. що-року.

Ми вже згадували, що зрошення дасть можливість на нашому півдні завести низку нових культур, як-то: кенаф, люфа, земляний

горіх, рицина, риж і... бавовна. З цього приводу ми вже раз писали таке:¹⁾

Кілька років тому були поставлені досліди культури бавовняника в Криму і на півдні України, зокрема, в знаменитих Чаплях (Асканія Нова). В Криму десятина давала 50 — 60 пуд. сирцю. В Чаплях у 1909 — 13 році урожай сирцю був 35 — 40 пуд. на десятину. На Херсонській досвідній станції досліди ставились з 1908 по 1915 рік. При чому в Балтазаровці бавовняник виспівав завжди, а в районі Херсона та Одеси за 8 років він не виспів разів 2 — 3. Цього року Херсонська досвідна станція повідомила, що цикл дослідів на бавовняник закінчено, що культура його на нашому півдні цілком можлива і що вихід сирцю на десятину рівний 20 — 30 пуд.

Таким чином, теоретично, в умовах досвідного господарства, доведено, що культуру бавовника можна у нас ставити широко, але як відомо, він вимагає величезної кількості води, а воду може дати Дніпрельстан. Отже ми маємо новий бавовняний район, створюється нова база, що допоможе нам звільнитися від щорічної золотої данини капіталістичним державам, бо Туркестанської й Закавказької бавовни для нашої текстильної промисловості не вистачає.

Кількість землі, що її можна буде на нашому півдні займати під культуру бавовни, поки що точно не виявлено. Значці кажуть, що ми можемо на півдні здобути до 3-х мільйонів пуд. бавовни — сирцю. Це дасть до одного мільйона пуд. чистого волокна і до 2 мільйонів пуд. насіння. Цієї кількості волокна цілком досить для того, щоб задовольнити 8 мільйонів душ дешевим крамом. Крім того, з насіння ми можемо виробляти добру олію, а макуха піде на годівлю худоби.

Не віряться! Бо зараз тут голий степ і потрібно буде збудувати 4 — 5 текстильних фабрик, що можуть зайняти 2½ — 3 тис. робітників. Для переробки 3 мільйонів пудів сирцю треба буде збудувати 20 заводів, де буде занято по 800 робочих і техперсоналу.

Отже Дніпрельстан, що з одного боку подаватиме воду для культури бавовняника, а з другого даватиме й дешеву енергію для переробки як сирцю, так і волокна, створює передумови для зросту у нас, на півдні України, досить міцної текстильної промисловості. Крім того, розвиток культури бавовняника на півдні України що-року зекономить нам 20 мільйонів карб. валют! Коли ми візьмемо під увагу, що шляхом акліматизації та селекції можливо буде поширити як район культури бавовняника, так і підвищити його врожайність, то цю суму можна буде подвоїти.“

Який же загальний ефект матиме Дніпрельстан для нашого народнього господарства і для нашого соціалістичного будівництва?

Недавно у „Вістях“ було надруковано таку телеграму:

„Інженер Купер, що перебуває нині в Москві, виступив в діловому клубі і виклав свої погляди на економічний розвиток СРСР.

— За точним обрахунком Купера енергія Дніпрельстану на 25% буде дешевша за теперішню найдешевшу американську енергію. Це насамперед призведе до величезного зросту виробничих сил і продуктивності праці. Сполучені Штати випускають тепер в чотири рази більше товарів ніж 15 років тому. І це насамперед тому, що вони мають дешеву електричну енергію. Те саме значіння матиме і Дніпрельстан. Окрім того, Дніпрельстан стане тим джерелом, магнітом, що довкола його повстануть нові індустриальні підприємства як радянські, так і чужоземні.“²⁾

Перевірені багатьма експертизами дані малюють ось таку картину економічного ефекту Дніпрельстану:

Річний транспорт дасть	8 мільйонів карб. прибутку
Електростанція	3 „ „ „
Залізниця Демурино — Марганець	3,5 „ „ „

¹⁾ Дивись у „Вістях“ мою статтю „На порозі нової України“, — від 7/XI — 26 р. № 257/1845.

²⁾ „Вісти“, № 16/1906 від 20/I — 27 р.

Такий прибуток ніби то невеликий. Але суть не в тому, щоб із самої станції брати великий прибуток. Навпаки, станція мусить давати як найдешевшу енергію. Суть значіння Дніпрельстану полягає в тому розвиткові промисловости та сільського господарства, що він їх штовхає наперед. От тут то й виступає весь ефект економічного значіння Дніпрельстану.

Так, буде заощаджено, завдяки Дніпрельстанові, в одній промисловості чотиринадцять з половиною мільйонів карб., — досить сказати, що з будовою Дніпрельстану ми економимо 100.000.000 пуд. вугілля!

Прибутковість від сільського господарства, як ми вже бачили, району, сумежного з Дніпрельстаном, підвищиться на 25 мільйонів карб. Додайте сюди ті 10-12 мільйонів карб., про які згадує Купер і які наше селянство одержить завдяки кращим транспортним можливостям. Тепер обчисліть, скільки виграє наше сільське господарство, що завдяки Дніпрельстанові матиме дешевше штучне калійне угноєння, — ми кладемо на це мінімум — 10 мільйонів карб. Отже, виходить, що саме сільське господарство матиме через Дніпрельстан що найменше 50 мільйонів карб. прибутку.

Накиньте сюди тепер економію на те, що ми переплачуємо капіталістичним країнам на довозі до нас бавовни і, що головне, високо-сортної стали та машин, а це складає теж що найменше 20 мільйонів карб.

Отже маємо, округляючи цифри, що Дніпрельстан даватиме нашій державі уже в перші роки своєї роботи до 100 мільйонів карб. валового прибутку! Вся вартість його розрахована в 250 мільйонів карб. Таким чином Дніпрельстан може себе в якихся 10—15 років цілком окупити!

Скажіть після цього, вигідно чи не вигідно будувати Дніпрельстан?

У китайців є чудова казка про лампу Аладіна. Аладін — бідак, жив бідно й злиденно. І він мріяв про щасливе життя і був добрий душею. Одного разу чарівник дав йому стару лампу й сказав:

— Досить тобі потерти цю лампу і все, чого ти забажавш, буде зроблено!...

Аладін потер і до нього явилися велетні, що робили все, що бажав він, будували палаци, прокладали шляхи, зривали гори...

У нас, в Радянському союзі, такою чудодійною лампою Аладіна буде електрика. А одним із добрих велетнів буде Дніпрельстан.

Коли він засяє на берегах Дніпра, то виростуть великі заводи, лани наші будуть давати незнані досі врожаї, електрифікуються села, виростуть нові міста, збільшиться населення.

Досі порожні степи залюдняться, культура сягне вгору і розпочнеться нова ера в життю України.

Там, де колись ходили бідні кочовники, де потім гуляла „Запорізька Січ“, там виросте велике американізоване місто, що по праву буде називатись Електрополісом, про яке поет сказав:

Електрополіс в древній луці
І на порогах Дніпрельстан. —
Могутній розум революцій,
І дуже серце всіх повстань!

АНДРІЙ МУЗИЧКА

Журнальна українська лірика 1926 р.

I

Свідомий авангард пролетаріату під керуванням комуністичної партії за допомогою стихії селянської бідноти й незадоволених елементів здійснив пролетарську революцію і почав іти до будови соціалізму через військовий комунізм, а потім через неп. І цілком зрозуміло, що той пролетаріат і те селянство вимагають нової культури й нового мистецтва, тим самим нової літератури. Але тут не було вже тієї послідовності й не було того розуміння, що в соціально-політичних справах. Замість гасла „мистецтво та література революції“, було висунуто або бодай практично входило в життя зовсім інше гасло „революція в мистецтві“. Навіть такий поет революції, як Еллан, поставив так питання: „Було б неприродно, писав він, коли б соціалістична революція, змінюючи суспільні відносини і економічний лад не принесла одночасно свіжого подуву вітру в царину культури духовної, зокрема не викликала б „революцію в мистецтві“ (підкреслення моє А. М.). До проблеми пролетарського мистецтва. Мистецтво. 1919 р. 5 — 6.

Але давати мистецтво революції, а робити революцію в мистецтві — це зовсім не тотожні речі. Знаємо, що наприклад німецькі активісти (група Die Aktion), революціонери в мистецтві пішли проти пролетарської революції, крім одного Франца Юнга, отже виходить, що їхньою революційною фразеологією прикривалася тільки боротьба за „нові вартості“. Тай українська література мала вже перед війною революціонера в мистецтві, ц. т. Михайля Семенка, який одначе революцію побачив аж 1919 р., щоб дати тільки кілька сильніших віршів-маршів, і щоб потім перейти знову до революції в естетиці, чи то пак у мистецтві та далі сіверянити, дадаїзувати, як це робив перед 1914 р., підчас війни й підчас революції. З другого боку співців революції Гната Михайличенка, Чумака, Еллана не дуже то приймала публіка, що розумілася на літературі й мала час нею займатися, коли навпаки щиро захоплювалася творами революціонерів чи радше бунтарів у мистецтві. Отже через те, що революцію в українському мистецтві, а зокрема в літературі творено підчас пролетарської революції, через те легко було підмінювати дрібно-буржуазний естетизм, підсувати його як чисто пролетарське мистецтво, так само, як нехіль до моральних підвалин дотеперішніх і боротьба з ними doprowadила була через брак практичної моральності тільки до абсурдної негації всякої моральності й до висунення наперед голих інстинктів міщанських.

Через те мистецтво змагалось та змагається стати на боці від життя, воно стає куріозом побіч життя, що-найбільше забавою, спортом для здібних із природи. Усім відомо, як підсувалось пролетаріатові футуристичне мистецтво, як єдине придатне для пролетаріату, як нові шукання в техніці мистецтва, нові вигадки й комбінації хвилювали й викликали не раз ентузіазм у дрібно-міщанських естетів, коли тимчасом пролетаріат дивився тільки недовірливо на це штукарство й не розуміючи нічого здвигав плечима або часто протестував відповідним словом. Можна було тільки не виступати проти революції, що нищила все, що стояло їй на перешкоді, можна було її приймати навіть крізь своє найсуб'єктивніше „я“, як музику, як динаміку, рух, шум, бетон, залізо, можна було підійти до неї зовсім із естетичного боку, або навіть бути чистим і не раз дуже несумлінним наслідувачем модернізму західно-європейського в етиці й естетиці міста, можна було бути пересиченим усім, почавши від життя, чи краще від полових актів і голого фізіологічного почування, а скінчивши на мові, що перестає нею бути в крайніх суб'єктивістів (Семенко), можна було бути вирафінованим у міщанській витонченій культурі й забажати культури дикої та допроваджувати її до культу, щоб не тільки не бути назадником, але навіть і вважати себе за революціонера й доказувати, що він єдиний має право на буття. А в моді було шукати нових форм, давати свої фарби, свої тони, своє дуже сумнівне почування, як у царині етики проповідувати полові інстинкти. Не до тонкощів естетично-моральних у часи завзятої громадянської війни, в часи, коли треба руйнувати старе, хоча немає готового нового, або коли підсувається зовсім не нове, а все таки бодай у новій формі. Імпресіонізм із крайньою його формою — футуризмом і експресіонізм із дадаїзмом, ті виплоди та вигадки дрібного буржуа, що стоїть безрадно супроти капіталізму та його останньої форми імперіялізму й приймає його, або хоче з ним боротися по своєму, смаки крайнього індивідуаліста, соліпсиста, що нерозумно граничає із хворобливим станом, із схизофренією, все це найшло відгук у нашій революційній літературі, так у російській як і в українській, при чому в першій вело воно перед. Зовсім зрозуміло. Там більше було тієї інтелігенції, що пережила „чары демимонда, угар буржуазных ароматов“, що від дійсного шуму шовкових спідниць переходила до штучного викликування шуму в ушах, чарів і візій у житті, а потім і до чарів і візій у поезії, при чому захотілось і шелесту звуків і музики джезбанду й т. і. Все це геть аж до звуків у поезії стає метою в собі чи то що-найбільше метою насолоди інтелігентів. Українська інтелігенція мала такого яскравого представника в Семенкові, який найшов наслідувачів підчас соціалістичної революції, що як велетенський розмах і повалювання старого допомагає висунутися сміливим одиницям наперед і показати себе в повному „я“. Насправжки наші штурм-і-дренгери, чи то пак революціонери в мистецтві, були скрайніми імпресіоністами, при чому голошений марксизм, матеріалізм, монізм, діалектизм і боротьба з усякою метафізикою дозволяла немарксистам легко приймати махізм, що ним так користувалися західно-європейські мистці в теорії та практиці. Міг же нашого революціонера в літературі в добу матеріалізму може й несвідомо чи посередньо через літа-

ратуру вхопити Ернест Мах і його послідовники, теоретики й мистці імпресіонізму, що поза вражіння зверхнього світу зміслами (grosses U) приймав тільки маленьке „u“ „я“, що є своєрідною сумою відчужань, і тим самим давати в поезії тільки свої вражіння. Зрозуміло, що для декого було навіть вигідніше займатися своїм я в небезпечні часи громадянської війни, диктатури пролетаріату, коли було небезпечно висказувати свою думку що до революції. А за те можна було приймати дійсність як барви, звук, світло, тінь, кольори, тембри, огонь і рух, теплоту, тиснення, ширину й довжину, матерію і просторинь, число і міру, відчувати життя як вічний ритм і рух, як низку беззвязкових моментів, як випадок, а революцію як стихію, як шум, як музику, як брязкіт заліза, як бетон і т. і. Отже це мистецтво ставало дійсно мистецтвом зору, слуху, нюху, дотику. Допомогали до того ще й теоретики марксівці, що вимагали в мистецтві нової форми, словотворення, що ставили завдання, щоб була „виявлена яскраво образність, музичність, захоплююче, гармонійне піднесення людських почуттів“ (Гнат Михайличенко, Мистецтво 1919. I), чи то ті, що відчували справді динаміку революції, за Уїт Уїтменом проголошували „мистецтво як рух, як динаміку революції, як її ритм, її амплітуду“ (В. Коряк. Нове мистецтво). Бо коли перший ніби підпірав думку теоретиків мистецтва для мистецтва, що ставили завдання поетів „шукати нову красу, комбінувати при допомозі слів, викликати барву, тони й „давати вражіння“, то В. Коряк через свій „гімн динаміці, що довкруги буває“, давав нагоду естетам заступити давню красу новою, цеб-то динамікою, що їй почали поклонятися, що їй почали співати гімни, стали її аргонавтами деякі поети з В. Поліщуком на чолі. До неї доходили вони не через життя, але через поезію Уїтмена, через футуристів, що дають „красу руху, бистроти, швидкості“, щоб потім її відчувати в житті. Чисто теоретичний спосіб думання мусів нарешті допровадити В. Поліщука до того, до чого допровадив і ахровців, цеб-то до абстракції, коли він і ці останні почали вимагати від художника та письменника, щоб він, беручи тезу, брав рівночасно й антитезу, передаючи в русі, який вони роблять абсолютом. Поліщуківі гімни новій красі-рухові, динаміці, його проголошування верлібру як єдиної літературної форми, його вчування в динамічні образи нової поезії Чумака, Еллана, Тичини та вчування, а радше намагання вчутися в життєвий ритм і шукання його всюди в природі, щоб зробити його своїм світовідчуванням, і намагання передати його словами, його ненависть до „волошкових поетів“, провадили його до того, що він не злюбить усіх, хто не буде того приймати. Його добра охота наблизити мистецтво до пролетарських мас, його розуміння динамічної ідеї, як перекидання всього „зашкарублого“, всього привичного (Ярина Курнатовська), його переконання, що „мистецькими формами сучасності може бути тільки імпресіонізм і футуризм: перший для передачі психологічно-суб'єктивного, другий об'єктивно-колективного в мистецтві“, давали й дають йому чим-раз більше переконання, що він майже єдиний представник справжнього пролетарського мистецтва. Не може тільки він виступити проти пізніших комунікультивців із Семенком на чолі, бо вони в цій динаміці чистого естетизму скотилися до дадаїзму. Не потребує теж виступати проти

тих, що як і він сам, почали в ліриці вчитись у великих поетів буржуазної демократії і співців міста Вергарна та Уот-Уйтмена, та через них щиро приймали жовтневу революцію, як Савченко, Загул, М. Терещенко та інші. За те легко було виступити йому проти неокласиків, що не приймаючи пролетарської революції, не приймали теж і модерністичного підходу до неї в поезії. Все ж таки боротьба тих революціонерів у мистецтві з класиками нагадує дуже боротьбу німецьких харонтиків і класиків. Поліщук у своєму сприйманні динаміки в творчості, що її приймали теж і інші інтелігенти естети, виступав, як і німецькі харонтики, батьки експресіонізму (наприклад Отто цур Лінде), проти метрики й виставив, як імпресіоніст Гольц у німецькій поезії тільки ритмику. Він закинув як і німецькі харонтики ще 1904 р. (журнал „Харон“) милозвучність, мелодію, піднеслу мову, а прийняв заглиблення в мову селянську, просту, не підмалювану. Розуміється, що це тільки порівняння, а не ототожнювання, не знак рівності, бо коли німецькі харонтики мали великий нахил до містицизму, то його не можна підсувати В. Поліщуківі, який навіть мимохіть мусів іти тільки тими шляхами, що й вони, бо ж по суті мають вони те спільне, що виходять від теорії, що є співцями теоретичного напрямку в мистецтві-імпресіонізмі. Отже Поліщук, як і німецькі ліричні революціонери радикально відкидають дотеперішні ліричні форми, а за це верлібр, ритмику вражінь і переживань (Drücke aus, was du empfindest und du hast den Rhythmus der Poesie), чи навіть усування всякої ритміки, нечисті рими, асонанси підносить до культу й теоретично пояснює, як єдино сучасну поетичну форму. Ця боротьба не тільки не стихла, але навіть підвищувалася, так що в 1922—23 р. було змагання усунути ріжницю між ритмованою й неритмованою мовою.

Поети й теоретики йшли навипередки в гонитві за розміром, що „вражав би читача, щоб не склався виключно з якоїсь стопи, яких заповідала б нам antiquitas classica“ (Йогансен. До проблеми вільного розміру. Шляхи мистецтва 1922 р. ч. I, II). Але коли німецькі імпресіоністи покликалися або виходили від теорії Маха, то В. Поліщук і його послідовники, нехтуючи навіть Плеханівською формулою бази і надбудови, виводили це безпосередньо від техніки й економики („енергетики й машинізації“), відкидаючи навіть думку про можливість запозичування готових мистецьких форм, як це було з ними самими. І хоча нічого нового в порівнанні з буржуазними естетамі та теоретиками естетизму не давали ті, що з емпфазою проголошували всюди поезію телеграфічних дротів, спів машини, гудіння чи шипіння залізниць, галас міста, удари стали, заліза чи бетону, естетику машин й т. и., то за те всі поети, які підходили до пролетарської революції естетично, могли легко атакувати неокласиків, що не приймаючи тієї революції, не гналися за новою естетикою міста, що ніби боялися її, а спираючися на селянах, як українській стихії, давали селянські образи. З часом однак чим-раз більше виходило на верх, що в суті речі йдеться тут про нову естетику змодернізованого інтелігента, що ближче підійшов або намагається підійти до міста, що по-своєму його спостерігає та приймає, а не розуміє, а з другого боку інтелігента, що лякається бетону

й заліза, яким дуже страшать модерністи, чи то пак пролетарські поети. Навіть матеріялізація мови, що як знаємо найдаліше посу-нулась і в буржуазно-західно-європейських і в наших пролетарських дадаїстів, і відгетькування від естетизму не дає закрити їхнього чистого естетизму та навіть нового схоластичного підходу до поетичної творчості, як у Вал. Поліщука. Розуміли й розуміють це класики, що признавалися і признаються до мистецької втіхи та насолоди, а Рильський не раз зазначував, що в його противників вилазить наверх естетизм. Українські неокласики виховані на українській, російській і західно-європейській літературі, виступають зовсім такими засобами проти модернізму в українській пролетарській літературі, як німецькі класики Рудольф Олександр Шредер, Альбрехт Шефер та ін. виступали проти харонтиків, уживаючи найбільш вибагливої й виплеканої форми, добірних слів, античних мотивів. Переживаючи лірично старинну культуру, ізгадані поети беруть античний матеріал і старинну класичну форму. Шредерів переклад Одисеї має таку досконалу форму, що не відчувалося, що гексаметер чужа форма. Як це нам нагадує сучасного класика М. Зерова та його переклади римських і грецьких поетів. Інші поети могли відриватися від життя й дійсності та вриватися в космічність, чому ж не можна було йому вжитися в античність? Від одного до другого недалекий крок, як це бачимо навіть у класика Филиповича. Інші могли співати про шум, гук і т. і., Рильський міг виспівувати спокій; пролетарські поети могли вдивлятися в аероплан, він міг придивлятися до зеленої верби, хтось міг нюхати запах міста, вулиці, бензину, приглядатися й любитися кінськими екскрементами, він міг нюхати запах гречки й т. и. Не можна теж поетичної форми випроваджувати безпосередньо від машини та відкидати давнішу книжкову форму як таку, що ніби вже зовсім не підходить сьогодні. Справу треба ставити так, щоб поети простудіювавши стару й нову форму та відчуваючи ритм сьогоднішнього життя, переходили до нової поетичної техніки та творили її. Можна б іще піднести багато інших думок проти модернізму як наприклад, що в Шекспіровому Гамлетові бачимо стільки динаміки, скільки не може дати нам жоден сучасний аргонавт динамізму, а в Хвильового чи навіть у Поліщука все таки статика, хоч як вони намагалися дати нам позірну динаміку через форму, а лаялися тільки для самої лайки, ніби то в поетичній формі, буржуазні дадаїсти зугарні краще за В. Поліщука, Семенка і Хвильового. А спільне в нас і в вас те, що ми й ви чисті естети, тільки, що ми свідомі цього й признаємося до естетизму, а ви або несвідомі або навмисне його прикриваєте. В Німеччині, де ця боротьба відбувалася на чисто літературному фронті, не вмішувано політики й через те ця боротьба відбулася лагідніше; в нас, одначе, де відбувається пролетарська революція, саме наближення до міста та до пролетаріату через літературу й модернізм, можна було використувати в боротьбі проти класиків, що не йшли за цими гаслами, як політичний акт і через те не зверталосся уваги на чисто ідеалістичний підхід до мистецтва поетів пролетарських, що мало такі наслідки, що привело декого з тих модерністів у пролетарській літературі до консолідування з класиками.

Гасло „мистецтво для мистецтва“ було наслідком теж немалої дози махізму в мистецтві, бо саме махізм як-найпильніше відділив чисте естетичне відчуття й переживання від чистого розумового і протиставив їх собі (*das wissenschaftliche und das ästhetische Verhalten, die intellektuelle Funktion und emotionelle Funktion*). Коли я дивлюсь на гори, то я за Махом можу вживати пізнання, розуму й волі, можу спитати, як гори називаються, до якого гірського ландшафту вони належать, із якого геологічного матеріалу вони складаються, хто на них живе, яка їхня рослинність і т. і. Тоді я поступаю чисто науково (*wissenschaftlich*). Але можна все це „розумове“ відкинути, усунути, можна усунути всяку волю (наприклад, вилізти на гору) і як тільки можливо чисто віддатися естетичним почуттям, що їх я зазнаю при вигляді гори. Коли дійсно це сталося й я не звертаю на ніщо інше уваги, як тільки на це відокремлене переживання почуттів самих у собі (*das isolierte Erleben des Gefühles an sich*), тоді маємо душевний стан, відомий під назвою мистецьких переживань. Тоді людина інтелектуально цілковито засліплена, воля в неї зовсім пасивна, тоді людина віддається чистому почуттю і тим почуттям живе, тоді повстає мистецьке почуття. Через те саме Мах зі своєю теорією вплинув на поняття, що мистецьке почуття — чисто естетичне почуття, що воно навіть окрема класа естетичних почуттів, цілком інакша від усіх інших почуттів або кажучи словами Хвильового „мистецтво — то архиспецифічна галузь людської діяльності, що намагається задовольнити одну із потреб „духу“ людини, саме любов до прекрасного“ (Камо грядеши. Стор. 21). Ту архіспеціальність відділювати чисті почуття, брати їх як чисто „емоціональну категорію“ (Хвильовий) треба мати вроджену, але й треба її виробляти в собі. Матеріалістичне пояснення вражіння від зовнішнього світу через наші змисли давало змогу ідеалістам приймати теорію махізму й вірити в неї, вона давала змогу новим естетам посувати до найдавших границь ізолювання чисто естетичних почуттів од усякого розумування, пізніше й волі (останньої, що найбільше витрачувалася на вишукування нових засобів до вражіння), і тим самим давала змогу висуватися голому естетизмові. Свого часу, цеб-то в 90-тих роках минулого століття, проти такого естетичного відокремлювання вражіння, що їх одержуємо тільки на підставі зовнішнього світу, протестував Іван Франко. Цей учений і поет ставив поетові вимогу розуміння обставин, коли йдеться про соціальні питання, що викликувало-б певні почуття, що їх поет уміє вкласти в певну поетичну форму, іншими словами вміє дати образ цих почуттів; він не відкидав розуму, думки й фантазії, даючи рівночасно повну волю поетові стежити за своїми почуттями та малювати їх в образах. Але новіші поети, а особливо сучасні, відкидали й відкидають ту здорову думку Франкову й приймають махізм у мистецтві. Можна через те повірити в щирість наївного здивування критика на вимоги пролетарського мистецтва та його питання: „Життя праве чи ліве? На якій платформі стоїть корова, коли скубе травцю, а легкодушний метелик пурхає з квітки на квітку“. Він же переконаний, що мистець може передати тільки такі вражіння зовнішнього світу, й не міг повірити, що ці вражіння можуть бути інші. Допома-

гали до висування естетизму в мистецтві, що був вигідний декому з поетів, і критика й читачі. Всім відомо, як у часи громадянської війни, а потім голоду та руїни все міщанство прагнуло естетики, як усі танці, гімнастика, вистави — все це було обчислене на естетизм. Отже була гонитва за новою формою, за новою технікою. Ті, що не вірили в революцію, шукали в цьому забуття, а ті, що думали, що ми одним скоком плигнули в якийсь утопічний устрій, що ми вже в царстві соціалізму, були переконані, що тепер тільки треба естетично налаштовувати життя, що можна віддатися чисто естетичним почуванням і насолоді. Викликати якісь враження в поезії могли або надто сильні якісь нові форми, або надто ніжні. Імеріялістична, а потім і громадянська війна, голод і нещастя призвичаювали до сильних зверхніх товчків і публіка прагнула чогось дуже ніжного, як наприклад музики в поезії, залюблення в її звуки. Тільки сильні, експанзивні натури вимагали сильних зверхніх потрясень, гуку гармат, барабанів і т. і. І через це такі читачі з'єднували в одне всіх поетів, що давали щось нове, потрясаюче в поезії, чи то зверхньою формою, чи своїм розмахом, чи просто своїм новим винаходом і вигадкою. Так упорядчик альманаху „Червоний вінок“ зібрав до купи поетів, що дають „чудну гармонію зі слів, зойків, поривань у височінь, незадовольняємих жадань і нелюдських гордонців“. Йому подобається „борня крайніх протилежностей, в ній „люди шукають похмілля“, життя наше повне „божевілля й мрійних оман“. Його вражає естетично, як „задумливо дивиться Дм. Загул“, а Чумак признається, що в нього дві душі: одна шукає бурі, а друга — блакитний спокій“. Для нього може не важне, що вони нове дають, але важне, що те, що вони підносять, є нове та що всі поети новатори разом дають „музичну фугу“. Годі було далі проголошувати теорію мистецтва для мистецтва, але легко було її замінювати гаслом „мистецтво для насолоди“, „мистецтво, як лишок, як розкіш“, що їх прийняли майже всі так творці, як і споживачі, тільки з тією різницею, що одні давали цю насолоду для вибранців, а другі бажали давати її для мас, але теж нераз давали тільки для найбільших вибранців, чи то навіть для тих, що вже були пересичені всім. Найбільше вмів підійти до смаку інтелігенції П. Тичина. Не даремно А. Ніковський поставив його на чолі мистецького Vita nova, що є додатком до нашого життя, є його розкішшю. „Новатор, інтиміст по всьому своєму поетичному складу, всіма своїми образами індивідуаліст, вузько обмежена своїми переживаннями людина, що уважно обсервує себе і свої враження, а не зовнішність, не загально зрозуміле, його ніби то публіка відчула і більш того, каже, що зрозуміла“, заявляє в Музагеті Ю. Меженко, що з метою „поетичної насолоди, а не критики“ підходить до Тичинової збірки „Сонячні кларнети“ й насолоджується найбільш оригінальними та найбільш індивідуальними формами в образності, що походять із звуку. А в літературно мистецькому збірникові „Гроно“ цей критик перестерігає навіть у „критично-ліричних замітках“ на дві нові поетові збірки „Плуг“ і „Замість сонетів і октав“, щоб поет не підходив зі зрозумінням до подій, але щоб вчувався в них тільки як музика, як імпресіоніст зору, наче піддаючи тим думку, що краще відчувати все це як стихію, бурю, що її „за чорними хмарами зняли

мільйон мускулястих рук“, краще брати революцію як шум вітру, хаос, ніж на підставі дійсного розуміння подій подавати свої переживання. „Треба бути дуже обережним з громадськими мотивами, читаємо там, бо легко не вдержатись на цій тонкій кладочці та вгрузнути або в алегорію — і це ще краще — або й зовсім в публіцистику. Буде тоді не вільна душа поета, а літературний віршований фейлетон“. І поет, що сприймає революцію, як „трагічну лірику“, як жорстокий естетизм“ наче слухається тієї перестороги й легко переходить до космічного оркестру, беручи й усевітню революцію настроєво, естетично, й дає нам у пролетарській поезії гарний зразок космічної поезії, відчуті як музика, як це зробив Мольтерт у німецькій ліриці (*Die Blüte des Chaos* 1905 р., *Held der Erde* 1919), в якого теж маємо навіть у наголовку „*Die Musik der Welt*“ і в якого „*rauschhaft musikalisch ist die Sprache*“. Як же не любитися цим космічним оркестром, коли

Нема там смутку, суму-гніту
Чужий системам егоїзм.
Там кожен зна свою орбіту,
Закон — закон — соціалізм.

Добре теж дивитися „в вічності телескоп“ та бачити, як на берегах її ходить сонце в шлеях і бачити в системах світу комуні, що „узяли косфедерації девіз“. Розвій промислу, боротьба за ринки торгового й промислового капіталу дали змогу витворити на заході хоча б німецьку лірику космічну, в якій дрібно-буржуазна інтелігенція, поети-активісти, виспівувала свою „космічну любов“; пролетарська революція в нас і бажання всесвітньої революції дала змогу й нашим поетам підійти до космічної лірики, але знову більше з боку естетичного, чистого імпресіонізму (Вітер з України), виспівування каблів, при чому вони тільки позірно ніби то дають не відбитки, а проекти (Семенко, Гео Шкурупій). Немає в цих останніх навіть хаотичних візій, чудес нової техніки, тих чарів і енів, що їх поет революції не має часу точно оброблювати й тільки фіксує. Тичина, що прийняв пролетарську революцію, що дав нам такий сильний заклик до її прийняття навіть у „Космічнім оркестрі“ (VI, IX, X) і сильний заклик до поетів, щоб її співали (VIII) і ненависть до тих, що її не приймають (Великим брехунам, Відповідь землякам, Ненависти моєї сило, Вітер з України) дав нам теж спроби тієї космічної лірики. Все ж таки Тичина, незвичайно талановитий лірик-імпресіоніст, що прийняв революцію чисто естетично, як звук, як шум, як бурю, як вітер, не був співцем цієї революції й не впливав на революційну молодь, але як „мистець звуку, чудесний лірик природи“, що дав нам чудові зразки *der neuen Ichkunst der Impression*, більше впливав на вироблення нового естетичного смаку в поезії. Це показалося особливо в ліриці 1926 р. Його антиподами в естетиці були Семенко, Гео Шкурупій, трохи О. Слісаренко, що творили мистецтво для мистецтва гіршого ґатунку й давали вже забавку чи також насолоду людям подібним до себе, щоб-то зі звихненими естетичними почуттями, що не раз забавлялися вражіннями від звукових взаємовідносин, від штучного виконання нових слів, від карколомних вибриків, б'ючи чисто по міщанському по головах міщан, виказуючи

своє задоволення тим, що показували всім язика й задоволено сміялися. „Це самозалюбленість, свавільні поезопісні“, коли повіримо, що це дійсно пісні. Ці революціонери в мистецтві ніби то боролися проти давньої естетики, але самі витворювали чисто дадаїстичну естетику й боролися чисто дадаїстськими засобами, а для цього не треба було аж пролетарської революції, як це показали буржуазні мистці західно-європейські, чи південно-слов'янські. Бо чим різниться наприклад „Автопортрет“ Geo Szkurupij - а від поеми Драгана Алексіча „Тава“, або Курта Швітерса „Сигари“ від „Отілі люлі“. „Стек лю влю плю“, чи якої іншої забавки та вправ Семенкових із 1914 р. чи 1922 р. (Дивись Кобзар. Стор. 607 — 617. Стор. 89, 99, 108),

Ось вони:

Драган Алексіч:

Taba Ciklon II.

t A b A.

Ta Bu tabu mimemamo tabu

t A b A

Tabu ABU та Bu a Bu та Bu

bu t Abbbu

Tabu

aBu таBu (propokatepetl)

aBu (poropo) Та Bu (какака)

abuа abuA abu E аби I

i т. ін.

(И. Маца, Искусство современной Европы Госиздат 1926. Москва — Ленинград, стор.).

Курт Швітерс

Сигари ер

Си ери

га е С

ри е СИ

еС е СИГе

и е СИГеА

Те е СИГеАсР

а е СИГеАсРИ

Ibidem Стор. 76.

Гео Шкурупій

geo Oge

ego

geo W (2A. M.) Kurupij

geometri

ja

geograf i

ja

geo

log i ja ego

evropa A frik

sia A vstralia

merik

geo Oge ego

geo Wkurupij

Avtoportret

Михайль Семенко

Отілі люлі чи О

лілі лялі АО

льолі йолі АОО

лілі АООО

ю ПАВЛО

ю ПОПАСИ

ю КОРОВУ 1922 р.

1914 р. i т. ін.

Ці естети з ломпенпролетарським настроєм, що жили життям без змісту так до революції, як і підчас революції, чого найкращим доказом є Семенків „Кобзар“, що навіть чомусь одержав заслужену похвалу від проф. Якубського ще 1925 р. (Ч. III. 1 — 2), соліпсисти що їх розбило життя, що „ломлять усе старе“, розуміється на словах (говорю тут Семенковими словами), що не будують нічого нового, вони не годні створити навіть поезії каблів й дають тільки забавки, чи іграшки в космічну лірику“. Їм легко нищити всяку синтаксу, всяке думання, всяку ліричну форму, бо й так вони їм не легко давалися. (Диви деякі вірші в Кобзарі). Вони не здатні, як Моргенштерн у своїх гротесках, „Galgelieder“, „Ginggan“, „Palmström“, „Palma Kunkel“ у справжній поетичній формі дати іронію на сучасне мистецтво, чи як І. Франко бичувати модерністів таки їхніми засобами. Естетично відчута всесвітня революція дає їм змогу ідеалістично підхсидити до творення мови інтереспубліки та бавитися в фантазії своїм „я“ в інтернаціональному просторі всіх частин світу серед

каблів, радіо і т.ін. А їх дадаїстичний підхід до мистецтва, до поезії дає їм змогу пристосовувати дадаїстичне гасло „Геть із мистецтвом“ до теорії конструктивізму й вони, натягаючи свою чисто ідеалістичну діалектику, виступають в особі свого представника Семенка з теорією деструктивізму мистецтва в журналі „Червоний Шлях“ за 1924 р. Семенко, що інакше не уявляв собі мистецтва, як тільки l'art pour l'art, через своє розуміння мистецтва як культу, хотів зовсім знищити всяке мистецтво, прикликавши до цього навіть лєнінізм, „тлумачучи його вдолі і впоперек“ (його вираз до інших легко надається до нього самого), а редакція згаданого журналу давала на це згоду. Коли нарешті виступили 1921 р. три пролетарські поети групи „Жовтень“—Сосюра, Йогансен і Хвильовий, „неподільна частина пролетаріату“, то вони вже були, особливо два останні, втягнуті в боротьбу за стилі, в боротьбу за нову естетику. Ніби „пориваючи всі звязки з дотеперішнім мистецтвом“ і заперечуючи всі дотеперішні традиції, як теж одгетькуючись од неокласиків і „не життєтворчих футуристичних безмайбутників, що видають голу руйнацію за творчість“, в суті речі приймали „формалістичні школи і течії (імажинізм, комфутуризм“) і почали давати цілковиту модерну. Коли талановитий лірик Сосюра на підставі нових поетів імпресіоністично почав малювати громадську війну, так як він її сприймав, беручи в ній участь, то Хвильовий, давши декілька зразків промислової чи технічної романтики в ліриці, перейшов до прози й тут дав нам зразки свого розуміння мистецтва. Цілковитий і навмисний розрив із старими письменниками, що все таки мають на нього вплив, як Стефанік і Коцюбинський, останні досягнення модерністичної естетики, зверхній динамізм, що виявлявся в крайньому імпресіонізмі й експресіонізмі при внутрішній статичності (всі його твори — це характеристика дієвих осіб), його признання до того, як він іде за імпресіонізмом, коли каже, що не знає, який буде кінець його твору, що буде в дальшому розділі й т.ін., це все аж надто ясно показує нам, що він представник занепаду певної літературної форми, яку він дає ніби як початок нової пролетарської літератури. Його форма вже в зародку не життєздатна, її пролетаріат не міг прийняти. Сам автор не здавав собі справи, куди йти далі в розвою форми, до якої він гнав і себе і інших (від модерни, щоб іти далі). Як іще йти від футуризму та експресіонізму, тих виплодів ідеалістів-естетів із дрібної буржуазії, що приймали пасивно або були безрадні чи навіть раділи з розвитку капіталізму та останньої його фази—імперіялізму—через високу техніку. Тільки дадаїзм і заумна мова, що вже інколи попадається в його творах, є дальшим розвитком його форм, тільки залюблення в запах слова провадило до відриву від життя, до розуміння, що мистецтво має свої закони, окремі від життя, до творення романтики вітаїзму й т.ін. Свою помилку побачить Хвильовий пізніш і буде далі посуватись у помилках, а поки що він буде мати велетенський вплив на молодь, що прийшла щиро творити пролетарську літературу. Ця молодь, зорганізована в спілки „Плуг“ і провінційальні спілки „Гарту“, бере харківський „Гарт“, де зосереджувалися вже відомі пролетарські співці, як Еллан, Хвильовий, Тичина, Сосюра та інші, за зразок для себе при підході до творення пролетарської літератури.

Молодь не підходить до літератури з чисто естетичного боку, але вважає її за один із важливіших чинників у будівництві нового життя, хоча йде в цьому задалеко й витворює примітивно агітаційну поезію та белетристику. Ця молодь без політичного досвіду вишколення й загартування в складних умовах непи найшлася в далеко важчих умовах, ніж перші пролетарські поети. В молодих поетів була сильна воля, було й відчуття ненависті до старого громадського ладу й любов до нового життя, але не було пізнання й розуміння цього останнього. Крім того, в них не було літературного вишколення. Коли старші поети й письменники не раз через високе літературне вишколення доходили до примітивізму, як у Тичини, чи навіть у Хвильового, то в молодих навпаки брак усякої літературної освіти робив їх справжніми примітивістами; коли Поліщук і інші в гонимі за новою динамічною формою, за верлібром доходили до крайньої прози, то молодь не могла нічого іншого давати, не знаючи складної ліричної форми, через те, що не читала навіть старшої української літератури, як чужої по ідеології та формі, що ніби-то віджила зовсім. Хочаби все таки „урбанізуватись“ і стати співцями пролетарського колективу й повіривши в нові естетичні теорії, молоді поети почали її приймати й почали давати твори наївного примітивізму. Боротьба між старшими літераторами й молодими була немінуча й вона вибухла з цілою силою 1925 р. Як ця боротьба нагадує боротьбу між німецькими примітивістами в експресіонізмі та творцями експресіоністичного примітивізму з одного боку та боротьбу між експресіоністами й імпресіоністами з другого. Німецькі експресіоністи, що пішли наступом на імпресіоністів, хочаби перетворити світ на підставі духа, дійшли до початку, де „людина найбільш подібна до бога“, й так витворили мистецтво примітивізму (дикунства й дитинства) і почали боротьбу проти закам'юваних форм мистецьких так, що вийшло почування, що вони стоять на початку творчості; в нас революція пролетарська вимагала покінчити з буржуазною культурою та творити нову культуру пролетарську (за виразом Пилипенковим несане), давала подібне почування. В Німеччині боротьба творців примітивізму проти молоді, що внесла туди своє незнання й викликала проти себе бурю, в нас гартування з Хвильовим на чолі, що самі за модерністами дійшли до краю в формі, виступили проти недосвідченої молоді. Яке здивування мусіло виринути в цієї останньої, коли вона побачила проти себе виступ таки своїх учителів. За що? Співати на ті самі теми, що досі, про еротику, полову анархію, що її мали в Семенка, Шкурупія, Атаманюка й ін. чи навіть у Хвильового, вони здібніші, вони мають теж деяку практику з села. На нищення дотеперішньої моральності вони готові, бо взагалі в них іще поняття про неї дуже примітивні. Любови до пролетаріату ніхто не може їм заперечити, а змагання до урбанізації теж річ похвальна. Експресіонізм у них часом дійсний вираз екстази, якоїсь селянської релігійності, в зв'язку з якоюсь пихою й битою, що їх бачили не в одного з тих, кого зараховували до поетів пролетарських. Дати виплід екстази без ніякого зв'язку, без ніякого значіння, без знання граматичних правил вони зугарні все ж таки краще, як комфуті та аспанфуті. Запас грубих слів у них є. А коли ходить о програмові речі, мають лозунги

в газетах, постанови компартії й т. ін. Проте показалося незабаром, що це не так. Бо коли перші вже перейшли все в життя, то останні ще й не зазнали добре життя; коли тамті перейшли вже всі смаки, то ці тільки кушають і беруть на язик; коли аспанфуті нищать, то ці хочуть будувати. Але що будувати літератури ніяк не можна з руїн модернізму, зрозуміли вже й аспанфуті й гартованці, а при закладах підвалин у літературі на підставі життя можна при непі й політичній невишколеності дійти до куркульської стихії й до дрібно-буржуазної ідеології, що її почав закидати Хвильовий Пилипенкові та його однодумцям із молодих.

Коли аспанфуті з Семенком на чолі зрозуміли, що футуризм і дадаїзм — деструкція мистецтва й через те вдаряються в теорію, що викриває їхній голий естетизм і зближає їх із тими штурм і дренге-рами буржуазними, що теж бажать покінчити з усяким мистецтвом і літературою, бо ж цілий світ має бути естетичний, дарма, що перші притягають до цього лєнінізм, то Хвильовий, що теж дав нам зразки чисто декадентської форми в літературі, дійшов до думки, що, хочаби дати можливість народитися новій пролетарській літературі, поети й письменники мусять спиратися на чомусь і не відриватися від давньої літератури; а тимчасом Пилипенко з плужанами є тієї думки, що для народин пролетарської літератури вистарчить пролетарське переконання. Так виглядав ця боротьба за „Європу і просвіту“, що в дійсності є боротьбою між імпресіонізмом і експресіонізмом у нашій радянській дійсності. Дуже часто наші полемісти й теоретики мистецтва та критики беруть навіть аргументи, що їх мають у німців чи інших критиків імпресіоністів і експресіоністів, літературних активістів і революціонерів у естетиці. Наші теоретики не бачать чи не хочуть бачити їхнього метафізичного ідеалізму, не зважають, що боротьба між імпресіоністами й експресіоністами є наслідком їхнього відірвання від життя, є ідеалістичною теоретичною боротьбою й через це стає метафізичною. „Nicht den Schein, sondern das Wesen, nicht das Sinnliche, sondern das Geistige“, ця теоретична формула німецьких експресіоністів-активістів у боротьбі з німецькими імпресіоністами-споглядачами-пасивістами в наших радянських умовах приняла формулу: „Не мистецтво пасивного споглядання, але мистецтво як метода будування життя“. Російські й українські імпресіоністи робили маленький додаточок до Плеханівської теорії мистецтва, що виявляє всю суть їхню. Цей маленький додаточок виказує яскраво, як вони поступають тут у дусі чисто індивідуалістичного розуміння мистецтва, як імпресіонізму, що як вислід теорії махізму провадить до мистецтва як мети, до чистого естетизму. Плеханов писав: „Мистецтво то є пізнання життя за допомогою образів“, а Хвильовий і Поліщук у нас, Воронський у росіян, робили маленьку ревізію того Плеханівського твердження через маленький додаточок: „у формі почуттєвого споглядання“, роблячи з цього мистецтво чисто емоціональною категорією в дусі махізму. Цей додаточок, ніби то такий невинний, набирає переваги над першою частиною, над Плеханівською теорією, що приймала споглядання життя але й розуміння його, згідно споглядання для зрозуміння й думки, відкіля йшло й певне емоціональне почування, а тут почуттєве споглядання стало метою або

що - найбільше засобом до одержування вражінь і переживання, стало чистою теорією споглядання, а через те й дійсно пасивним естетизмом. Тут уже немає й тіни думання образами, чи образного думання, а є тільки відчуження й то спеціальні чи специфічні відчуження, що на них треба розумітися, що їх треба виробляти через ізолювання. Наслідки того не довго на себе дали чекати. Ми маємо статтю Хвильового про Еллана, в якій уже Хвильовий доходить до тієї думки, до якої доходив Евшан іще 1910 р. в розумінні Франка, що ніби то Франко поет боровся з поетом громадянином. Отже сьогодні, виходить, не можна бути ліриком громадянином, бо дійдеш до песимізму. Автор „Осени“ навіть не бачить, що розуміння поступу наперед і ясний образ того, що Україна „на зорі нового дня“ викликає в Ол. Слісаренка приємне почуття, навіть підказує йому маршовий ритм (Україна, Жит. і Рев.“ 8). Не хоче брати теж на увагу таких поетів, що як Загул зовсім щиро співають:

Ненавиджу плоскі порядки
І лінії рівних доріг,
Хай через кручі й рогатки
Летить мій нестримний біг
(Далекі заклики, Жит. і Рев. 8).

Або ось переді мною коротенький автобіографічний нарис Артура Голічера, німецького поета, що пише про себе так: „Я мав 48 років, коли звільнення поневоленого російського народу показало мені шлях від утопійного думання до позитивної акції політичної. Рік 1917 раптом потряс мене в моєму житті й визначив мені його течію та напрям. Сьогодні на 56 році життя я почуваю себе молодшим, повнішим віри й надії, як на 20-му“. А його побут у ССРР, змальований у збірці „Drei Monate in Sowjetrussland“ 1921, саме в часі руїни та голоду міг нагнати йому більше песимізму, ніж сьогоднішній стан. Та й у Тичини маємо твори, що в них поет виходив „від голови“ (М. Зеров. „До джерел“ Стор. 19), але перетопивши свої думки у своєму почуттєвому, вмів знайти поетичні образи й поетичні вислови й дав нам прекрасні ліричні вірші. Так отже відкидання розуму й думки, розуміння дійсності, що давало б певну емоцію та виливалось би в поетичні образи, допроваджує навіть Хвильового до сприйняття махізму в мистецтві. Бо поет марксівець мусить розуміти дійсність, мусить мати ясну думку, щоб це розуміння давало радість, що йдемо до будови кращого життя, щоб давало йому радість чи біль, коли бачить, як важкі шляхи до того нового життя, та які зусилля покладаємо на це, щоб здійснювати мету. Поет марксівець може ясно бачити ту колосальну зміну, що зайшла в особистому житті людини й малювати душевні її процеси. Іншими словами, поет марксівець повинен і мусить у громадській поезії завжди виходити від розуміння дійсності, а це розуміння зовсім не перешкоджає чистому ліризмові, як думає Хвильовий, навпаки тільки збільшить багатство його почуттів так особистих як і громадських, тільки покаже йому, яке різноманітне людське життя, та яке воно складне, який багатий матеріал для поета. Брак цього розуміння дійсності, брак розуміння конкретної людини, брак розуміння чинників і засобів, що впливали б на зміну

життя, бачимо теж і в Пилипенка, і в тих, що приймають боротьбу, поступ наперед, діяння, бурю, що приймаючи тезу мистецтва як „методу будування життя“, приймають тільки волю без пізнання й відчуження, не раз і без спостереження життя.

Поки що перемогла теорія споглядання й 1926 р. перейшов під знаком імпресіонізму в поезії, під гаслом поезії чистого спостереження пасивного, гонити за враженням та приніс перемогу естетизму. Перемагає теж і теорія ізолювання почувань і вироблення чистого естетичного почування, відкинення всякої свідомості, всякого розумового й інтелектуального почування та вольова пасивність. Підходження до сьогоднішніх подій тільки через споглядання, як цього вимагає для ліриків Хвильовий (життя тільки „уриwkами, зненацька“ Сосюра), викликає тільки сум і то дійсний і в багатьох випадках удаваний. Не допоможуть тут його заклики до грецько-еллінської радості, що її маємо в грецьких поетів, які до речі зовсім не творили своїх творів через ізолювання почувань і вчування, через поетичну естетику, через пасивне споглядання, коли входить у моду приймати цілий світ одним змислом (як от Драй-Хмара оком) і відкидати логичність і раціональність у світоприйманні поета й усвячувати аіраціональність і алогічність. І наукова стаття акад. Тутківського в журналі „Червоний Шлях“ 1926 р. 7 — 8 про використання енергії рік на Україні має далеко більше поезії, ніж поезійка А. Панова „Дніпрельстан“ (відкіля „ь“, тільки хіба для музики) чи навіть у В. Сосюри, що поза гімном бетонові й залізу дає декілька гіперболических образів. Час би вже не звертати нашої уваги тільки на такий охумотон як „тепло всім нам стане від холоду закутих хвиль“, бо ті, що повірять у це, завтра почнуть сумувати. Вже пора теж перестати думати, що „совецкая власть як прийдьот, так ви будете тільки сидіть і самоварик піддувать“.

Минулий 1926 рік у ліриці перейшов теж під знаком перемоги класиків що до поетичної техніки. Іде тільки ще тиха та явна боротьба, чи приймати форму класичну, античну, чи передавати в сучасній формі імпресіонізму, в динаміці почувань, зверхніх вражень, шуму, галасу, з асонансами, алітераціями, чи датися носити почуванням, як хмарка вітрові серед степу, як човен на морі, чи вложити свої почування в певну форму, зорганізувати їх. Треба сказати, що старші поети — колишні гартівці, а теперішні ваплітівці — переходять на античну форму, а молодші то на новішу, чисто імпресіоністичну, не раз чисто Тичинову форму, то теж підробляються під класиків, рідше давніших поетів, як Шевченка та Франка (В. Мисик; Мати, Ж. і Р. 7 за Шевченковим „Садок вишневий“, Іван Вишневий, Зоря 20 теж за Шевченком; Огневик, Коліскова, Плужанин 8 — 9 іде за Франком, На ріці вавилонській... і т. і.). Хвильовий, що в модернізмі своєї форми дійшов був до краю й через це зайшов у темний кут, мусів, приймаючи дальший розвій мистецтва, прийняти циклову систему культур і, виходячи від азійського ренесансу, мусів подати руку класикам, куди потягнув і ваплітовця Тичину, що, давши гарні зразки чистої імпресії й музики, дійшов уже до штучно витвореної мелодії, штучного розділу й перериву слів і нарешті прийняв гексаметр, отже чисто античну форму, а Пилипенко з плужанами

вчаться асонансів і алітерацій, поміщують у „Плужанині“, цьому органі щирих студійців, статті про евфонію, витворюють мистецько чи естетично-культиваційну атмосферу, отже починають від кінця свою науку так, як робили це старші гартівці з творчістю Тичини 1921 — 23 р. Можна думати, що незабаром і вони найдуться на вершинах формального досліджування класичної форми, на яких найшлися ваплітовці зі статтею Йогансена в першому зошиті та статтями в журналі „Червоний Шлях“ (стаття Майфета про Тичинову творчість). Практично плужанські поети вже дають у „Плужанині“ ч. 12 чисто імпресіоністичні малюнки природи, як це маємо в головних журналах „Червоний Шлях“ і „Життя й Революція“. А ціла лірика 1926 р. разом дає декілька явищ природи, пори року, особливо осінь, вражіння міста й села, любов, сум за минулим, отже декілька мотивів, що їх виспівують старші й молоді поети на всі лади з чисто суб'єктивним відчуттям, розуміється нераз не без штучності. Звуження ріжнотональних людських почувань до зору, до слуху, нюху, до вчування в речі, ось що маємо в ліриці 1926 р. В цім чистім імпресіонізмі, фіксації вражіннь зору чи слуху в образах, у записуванні непов'язаних мотивів, отже в поезійках, що всім їм можна дати спільний наголовок „Змислові вражіння“, в ліриці зовнішніх вражіннь, що її можна читати без ніякої різниці з гори або з долини, цьому безідейному мистецтві, що його вже підкреслює Євшан у молодомузців, перейшли вже сьогоднішні поети навіть імпресіоністів-класиків, як от Рильського, в якого знайдемо все таки думку, рефлексії, асоціації, почування, що їх викличе природа, чи щось інше, висловлені в гарній формі поетичній. Коли ж наші поети хочуть дати революційну лірику чи поезію праці, то вдаються до перекладів із чужих літератур. Переклади в журналі „Життя й Революція“, в „Зорі“ ч. 20, переклад дуже гарної поезійки Мечислава Бравна, „індустріального“ поета сучасної Польщі, де бачимо стільки бадьорости й радості, що її можуть позавидувати наші поети, в яких на кожному кроці Бодлерівські тони й барви, а рідка радість така щира, як у Козенка „Люблю робить“ (Ж. і Р. 4), чи в Ів. Цітовича, (О радість, радість жити — й робити на землі. Червоний Шлях 4).

II

У журналі „Червоний Шлях“ за минулий рік ч. 9. згадує М. Сайко у віршованій формі, як

Після студійних „битв“ розширюються груди,
(тоді в них — спів; тоді в них „Плуг“ і „Гарт“),

він ізгадує, як

„Наклали“ вакурат і „Ланці“ і „Митусі“,
(? ам)

та й Гарт і Плуг один-дного скубнув...

і після таких „щипких“ дискусій не може заснути до ранку й через те йде на поле, де на нього „чекає давно вже чебрець“. І вже його „Літосінь“ (Чер. Шл. 1926 р. ч. 1.) показує, який вплив мали ці дискусії й те, що після них ішов поет на лоно природи. Мимохіть приходили йому при вигляді природи, при запахів полів і степових

квіток, на думку ніжні й пахучі, музикально відчуті вирипки та явища з природи, відбиті за допомогою індивідуальних почувань у поетичній формі в одного з найкращих гартівців П. Тичини. Мимохіть находила на нього думка, що її підносили старші гартівці з Миколою Хвильовим на чолі, цеб-то, що треба молоді вчитися в гарних мистців слова, і напроваджувала поета на бажання доходити до поетичної техніки цього мистця імпресіоністичних малюнків. Мимохіть мусів він заглядати до критичних статтів так про цього імпресіоніста-музика в поезії, як і про інших поетів і мусів зачитуватися в чисто формалістичний підхід до поезії, де славилося асонанси й алітерації, де підносилося навіть якусь символику звуків. Таке принайменше в мене вражіння, коли я підхожу до лірики М. Сайка, що став одним із частіших поетів журналу „Червоний Шлях“, та інших ліриків-імпресіоністів 1926 р. Так і бачиться, коли читаєш, як „сизо-сині сливи лоскоче серпень“, або „як біжать вечорі—веселкове весло“, чи то як „хочеться хлеснуть хмільного меду жбан“ або „тишу проріже пізно скрипом журавель“ і т. і., що поет повірив у символику звуків і думає, що можна наприклад: буквою „в“ передати вражіння вечора, чи то, що буква „с“ передає смуток, чи „х“, або „ж“ якусь веселість, бадьорість, якусь дитячу безтурботність. А далі? Далі тільки повторювати за французькою новою лірикою, що „A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu“. Тут звук слів набирає особливої ваги. Він навіть уже не стає малюванням чи забарвлюванням настрою, його починають уже поети підбирати романтично як слух барв і як бачення звуків (als Farbenhören und Klängesehen). Коли ці образи вказують уже на надуманість, то ще більше її бачимо при самому образі „Літосінь“, на цьому стягуванні слів, на тій музиці слів, а не значінні, що вже допроваджувала й Тичину до штучності в його збірці „Вітер з України“. Це змагання передати звуки, шуми, музику словами допроваджувало В. Мисика до ще більшої штучності, коли він допускає собі вживати таких форм, як

Біжать, біжать кооні
У степ зоолотий

та

Біжать, біжааь коні
У степ зоолотий

(Дні. Чер. Шл. 2.),

то знову зоровий, барвний опис викликає співзвучні слова вже по чистій алітерації. Наприклад: „Синій вітер, осінній, сонний“. Гр. Косаченка, Жит. і Рев. 11. Такий підхід до поезії набирає вже інколи або розумового відтінку, або ще більше допроваджує до підбирання зовсім випадкових слів, підказаних звуком, що тратить своє значіння як символ або образ певного почування. Таке розумове підтягування під асонанси відчувається в одних більше, в других менше. Ось беру перший ліпший зразок, де поза певним образом криється поетове підбирання слів для звуку:

Кров дико набуялась
За день коло коси
Облігся пил і галає,
В росяний сон овси.

Хтось люлі колисає
Юл колосковий вниз —
В крові скрипить - співає
Музичний коповіз...
(Ів. Цітович. пісні. Ч. III. 4).

або

Розцвітає синь
Як моя мета,
Деся біжать у плинь
Золоті літа...
(Гр. Косяченко. Степ. Ж. і Р. 9).

Але буває ще гірше. В мене в руках ще недрукована ліролегенда молодого гартівця одеського, якого твори вже появляються в друкові, що зібрав до купи всю алогічність і замилювання в асонанси, алітерації й асоціації слів. Є в Сосюри ліробалада „Перстень“ (Ч. III. 3.) чому б не бути ліролегенді, що є властиво набором слів, штучно підбраних, чи підказаних звуковим міркуванням:

Південь, синій день,
На атолі
пальм тінь
Океан.....
і невпинність пісень
Хлюп... хлюп.
Я наївний дикун
Окунь.
Каже жрець мені
Окунь кинь і т. ин.

Тут уже візія, чари, містика, що вже починає появлятися в інших поетів, як у Дмитра Тася, що „розпинає свій біль на кожному перехресті розп'ятих улиць міста“ („Зустріч“. Ж. і Р. 2—3) або Миколи Бажана.

Снується дим опівнічних офір
Несуть жерці на слані рядна лінні
Нічим богам свої дари уклінні, —

бо ж він „бачив у незнаному тремтінні“, як

Поганська ніч лягла на чорний бір
(Ж. і Р. 9),

не згадуючи вже за містику Філянського, що бачить

Тайну в камені і дереві
У пісні, слові і в струні;
Її ховає й день рожевий,
Вона в колісці і труні.
Її не зна базарів склака,
Її не кличе буднів шум,
Лиш тих за нею стежить око,
У кого чоло — в смугах дум.
(Образи. Ч. III. 3).

Легко можуть найсуб'єктивніші, найделікатніші імпресії хвилевої та швидкої дійсності переходити в фантазію, в казковість; легко може дійсність переходити в недійсність, спостереження в свободну творчість або фотографія барв може переходити в візію барв. Легко

може імпресіоніст оддаватися помаленьки ніжному містичному одушевленню, або заглиблюватися в ніжний містичний сум і Бальмонтівські мотиви, що тепер найбільше поширені в наших поетів. Легко від „тінів вечерових“, від „задуманого-багрових річок“ (Дніпровський) переходити до того, як

Важкий туман душив, і невідоме вшестя
Незнаний велетень творив за сотні миль

(Дм. Тась. Зустріч. Ж. і Р. 2 — 3).

Коли в Ол. Коржа зима викликає зорові та нюхові враження цвіту черемухи та його запаху, то які вже образи викликають у Фальківського його туга за Поліссям (Диви Казка). Буває „синій сон, росяний сон“ і т. і., то чому ж не надавати інших спектральних барв до кожного іменника. Приклад того, як сучасний імпресіоніст легко переходить від образів, відчутих своєрідно через своє „я“, до фантастики, щоб через неї давати малюнок природи, давати фантастику вражень і почувань, чи то привиди барв, дає нам Ол. Слісаренко (Осінь. Чер. Шл. 9). У цій поезійці історична романтика разом із творчою фантазією та навіть якоюсь містикою має дати опис природи, або те відчуття, що його має поет, коли дивиться на природу в-осени. Часом теж треба дорозумітися, як поет дійшов до такого образу, як у Йогансена, що ідучи залізницею бачить, як

... Синій ліс
Мене пішов шукать за горизонт

або

Встають поля
І ріки підіймаються до хмар.

(Три вірші. Ч. III. 3).

Можна думати, що сучасні поети люблять оспівувати осінь не тільки через те, що „в саду дупі“ за образним малюнком В. Сосюри, чи „в серці“ за Гр. Косяченком, у них теж осінь, але тут уже втерті деякі образи, вироблена певна скала барв, певні звукові сполучення дають їм змогу давати нові комбінації. Немає майже сучасного поета, щоб не співав на тему осени, немає майже жадного числа журналу не то в-осени, але й узимі, влітку, де б не було поезії про осінь, або не було осінніх мотивів, чи образів, що нагадують нам цю пору року. В Мисика поза осінь, що її виспівує на всі лади, що не знає й не бачить іншої теми, майже немає інших вражень, як тільки похмурої й туманної осени, так що йому навіть на весні вчуваються осінні шуми й він сам „нерідний весні“ (Ж. і Р. 4). Виробився вже навіть шаблонний спосіб малювання почувань, що їх викликає осінь, це обов'язковий смуток, чи „синій сум“, це нудьга, втома й т. и. Навіть якось аж дивно робиться, коли серед цих похмурих тонів сьогоденної лірики Олександр Сорока бачить „золотаві дні“, коли завважає, як „кружить листя жовте весело в танку“, як сміється сонце, та що йому здається, що минула осінь (На карнизі голуб. Ж. і Р. 9).

Сучасного поета вражають яскраві кольори, в літку червоні та сині, в осені жовті та голубі. Поет стежить, як

Осінь прошиви жовті по дібровах
вже почала.
Прошила спершу чистинцею в листі
лиш де-не-де
І що не день мережки золотисті
рясніш веде.

(Василь Мисик. „Осінь“ Ж. і Р. 9)

або як

Голубіють ранки — голубіють роси. —
Голубіє осінь у саду
Скоро коло брами иней розкосі
На позовкле листя упадуть,

(Дм. Фальківський. Ж. і Р. 10)

чи то як

В'яже осінь ліси перевеслами
Жинтарево - коральново жовтими

(Осінь. Н. Забіла. Плужанин. 8 — 9).

Все ж таки й тут не маємо цілої скалі барв, якось їх не бачать у природі в різних порах року сьогоднішні поети. Мимоволі спадає на думку, що це не правдива імпресія на підставі вражень із природи, а надумана, чисто книжкова. Інакше сучасні поети натуралісти бачили б ту різноманітність у природі, що її завважав Кирило, герой оповідання „В дорозі“, дали б цілий спектр барв, що їх дав нам Коцюбинський, малюючи справжню природу, що відчув „оргію квітів і трав, п'яний сон сонця, якесь шаленство кольорів, пахоців, форм“. А так тільки на слово приходить повірити В. Ярошенкові, коли він нас запевнює, що вміє передати спектральну скалю барв і навіть її побільшувати.

Кожен промінь розпинається
На сім колірив в мені,
Кожен колір розгоряється
На двоїстому вогні

Коли тут ходить о зорові образи, то інші поети дають нам слухові.

Одшуміло літо

(Дмитро Фальківський. Ж. і Р. 8)

За містом осінь плаче,

(Гр. Косяченко. Ж. і Р. 12)

Там за шумом,

(Гордієнко Д., Ж. і Р. 2 — 3)

Неясний звук, далекий звук у мні,
то мрії черкає ніч осіння
Встає в шорохім шамотінні
туман з вечірньої землі.

(Мик. Бажан. Ж. і Р. 1).

Взагалі можна сказати, що сьогодні кожний поет намагається відчутти природу та її явища за Тичиновим почином як музику, й ці свої почування хоче виливати в словесні новотвори, що мають передати якесь неясне брєнїння. (На слані (? А. М.) рядна лїннї, юл коло-сковий і т. і.).

Але бїльше за все люблять поети дивитися на те, як пустїють степи й сади, як

Ранком на свїтаннї
в золотї огнїв
упаде останнє
листя ясенїв

(Жовтєнь. Гр. Косяченко. Ж і Р. II).

Вони малюють жаль за цим, коли природа не сама скидає красу свою, жовте листя, але поет допоможе їй, або коли зжинають квіти в полі (Методїй Чорний. В саду. Ж. і Р. II. Дм. Фальківський. Там же). Рїдко найдеш серед природи, крім поета, задивленого, заслуханого, вчутого в природу, інших живих людей. Гарний образ порівняння безпритульних із опалим листям, що ним землю засипає холодний листопад, дав Микола Терещенко. (Опале листя. Ж. і Р. 10).

Зарившися в обїйми
Сухих осїннїх зїль,
Вони грудьми своїми
Вдихають їхню цвїль.

А звичайно це все поезія пошарпаних нервїв, що втікає від дїйсности, а

Коли ні крихточки любови
Нї зненависти, ні страху,
То про красу не буде й мови
На вбогїм життєвїм шляху.

(Дм. Загул. Далекї заклик. Ж. і Р. 8).

Можна повірити Олексї Влизьковї, що він тїльки за плугом може знати, чи він поет (Ж. і Р. 10) або Дм. Фальківському, що коли б він пожив серед своїх поліських борїв, що коли б він вслухувався в їхній шум, коли б бачив перед собою синї гаї, болота й поля, то він мїг би створити багато легенд і пісень, бо він може гарно спі-вати „ширими й ніжними словами про те, як шепочуться лози“, бо тїльки природа може викликати в нього думки огнистї й журу, (Казка. Ж. і Р. 1.), що їй чогось сьогодні поклоняються майже всі поети.

Щоб дістати все таки неясні звуки, шуми, поети почали їх шукати в природї, що „диктувала їм яркі слова“, і так імпресїонїзм зору та слуху, лірика барв, лірика звуків запанували саме цього року. Але це має свої лихї наслідки. Поет їде на поля, його „кличе земля тїльки в шир, у шум шовковий“, він хоче побїгти на межу й ловити в щасливї жменї дощїв сцїлющий шум, бо це ж найвища радїсть. (В. Мисик. Дні. Чер. Шл. 2). Інший пішов би босяком, гуль-тєм, щоб нюхати туман, аромат конвалїй серед гаю.

Хороше - ж то в пущах і степах
Спати ночі... Міряти дороги...
Поцілунки вітру на губах...
Сині крила тихої тривоги...

Ол. Влизько Ж. і Р. 8. Чую, Чую.

Хіба так важна ця босяцька психологія, якесь бажання бути безпритульним, що повторена ця *poesie intime* знову в журналі Чер. Шлях 11—12.

Не інакше, як тільки така сама психологія викликає в О. Лана бажання йти в лісовики й там

В однім дуплі з совою жив би вкупі
Сумне „ку-гу“ що голосу кричав.
Лісничому підкравшись до халупи
Котом невидючим в птьмі нявчав.

(Черн. Шл. 7—8).

Що ж, багато з наших поетів полюбило Єсеніна, для них „його рядки як меду сот“, він для них „синій сон“ (Ю. Яновський. Ч. Ш. 4), чи радше мода. Був у моді Вергарн чи Уїт-Уїтмен, коли треба було йти з села до міста, можна брати за модиста С. Єсеніна, коли згудилося місто, коли прийшло розчарування, чи радше незрозуміння міста. Але вже зовсім погано, коли поет в гонитві за мелодійними звуками в природі й асонансами та алітераціями в поезії починає так підлягати цій природі, що робиться неврастеніком, коли починає його серцю бути „неспокійно“, коли в його серцю мулько (М. Сайко), коли „в серці немов в-осени осипається листом надія“, коли поет „допиває келих осени до дна“ (Гр. Косяченко) чи носить „мли весняної навіяну тривогу“ (Ю. Яновський), або коли сьогоднішній поет-натураліст шукає в природі тільки сумних тонів інтелігентського хникання, або гониться за такими образами в природі, щоб „боліти й болями“, (Гр. Косяченко). Після такої поезії наших винижених натуралістів, якою сильною видається вся поезія природи німецького поета Карла Цукмайера (Збірка *Der Baum*). В його поезії відчуваєш сильного й здорового мандрівника, що теж бажає перебути:

Eine Nacht im Gebirgsschnee, unterm veissenden Strudel der Sterne
Eine Nacht an Bord, im brüllenden Herbstorkan.

В його піснях пливе життя, як і в світі рослинному та звіринному, що про нього він співає. Його пісні, його строфи та рядки дійсно клеочуть, шумлять, киплять, бренять повним життям дійсної природи, а не голубіють, синіють, сумують, сонніють, блудять, тужать, томліють, туманіють, задивлюються, заслухуються, занюхуються, як молодий радянський поет 1926 р., що через асонанси й алітерації хоче бачити й відчувати природу, що пішов за модою підтягати за Єсеніном на лірі. З сучасної лірики не вчує він навіть грому, як Драй-Хмара, що його чомусь „міфологізує“ й робить „грімів“, отже якимсь Зевесом, хоча передає його Тичиновим засобом (Зоря. 19), ні не побачить „провалля і скелі, де грають веселі струмки“, як побачив і почув Дмитро Загул і через те міг дати гарну поезійку (Делекі заклики Ж. і Р. 8).

Жаден із поетів 1926 р. не дійшов до такої досконалости й оригінального відчуження природи та передачі її в поетичній формі, як Тичина, хоча „музика небес однаково милує їх усіх“, як видно зі слів С. Бена. Та й сам учитель у сьогоднішній ліриці, що йому навіяла кримська природа (Ж. і Р. П.), наче повторює себе з 1917 р. За те посунулися вони далі в прийманні цієї природи. Тичина звертається з молитвою до природи, щоб причислила його до себе, він бажає зрозуміти її зміст та її думку, а С. Бен іще минулого року співав:

О друже мій, ти брат по крові
Рослинам всім і назвам і речам

Він уже відчуває втому в ногах, коли бачить, як птиця за рікою безсило сплескує крилом,

І кожен крок землі сирій
Нагадує і кличе і зове,
І навіть дуб, розколотий грозою,
Так само, як і ми з тобою
І радість і печаль в зеленім серці в'є.

(Ж. і Р. 1925 р. 9).

Це вже нове, сучасне відчуження природи, чи радше ніжне вчуження в неї так, що людина вже не відрізняє себе від речей і явищ у природі, від дерев і звірів, від хмар і вітру, зірок, місяця. Тут уже поет ніби так вчувається в предмети, що сам у них розпливається. Тут споріднення, навіть почування ідентичности, яке наповнює примітивну, чи первісну людину, що стоїть у якомусь містичному зв'язку, що все антропоморфізує, що ділить усі явища на симпатичні й несимпатичні, що в землі — матері, сестрі — березі, в батьківському небі, в братнім олені бачить себе, своїх предків, свою рідню. Сьогоднішні поети як Мисик, Сайко, Фальківський, Драй-Хмара можуть за Тичиною сказати про кожную річ „і я вже ти“, чи краще ти — це я, бо вони легко переходять у речі, або природа переходить у них самих. Так і приходять на гадку слова сучасного поета німецького Theodora Däublera, що проголошує: „Lass die Dinge dich anpacken, du sollst nicht den Baum singen, sondern der Baum soll sich singen“ або слова Тютчева „Все во мне и я во всем“. Природа тут уже не стан душевний, але людина вже сама стала природою, стала тим об'єктом, що доокружає неї. Це вже не імпресіоністичний тільки опис, чи висвітлення, але це вже „міфологізування природи“, що до його домагається Хвильовий, що дістало право на розвій і зріст, а охрещене цитатою з Маркса, що вирвана з контексту мала підтвердити природний шлях „романтики вітаїзму“. Не бракує його правда в давніших поетів, повно його й у Тичини (Доленго, Критичні етюди 19—20), але тепер це хоробливе й нервово вчуження в речі стало напрямком, течією, сильним рухом, що визначає саму суть сучасної поезії.

Декілька зразків.

Степан Бен дає нам ось який малюнок ночі:

Ніч блукає по леваді,
Темна, темна та стара
І жене зірок отвари
В сині стайні до двора,

Положила чорний палець,
Кучеряве помело
Золотих овець без папа
Не пускає на село.

(Ж. і Р. 10).

Дм. Фальківський:

Одшуміло літо... одспівало жито,
Тільки вітер креше іскри
І, як тівь докори, наступа копитом
Сухоребра осінь на поля сумні.
Не озветься поле у задумі сонній...
У задумі сонній синьоока даль.
І прядеться тихо в мене під віконням
Біле павутиння й золота печаль.

(Ж. і Р. 8).

Такі образи в нього на кожному кроці теж і в інших його
піснях, наприклад: Казка. Ж. і Р. І.

Драй-Хмара.

Чорносізє шатро
напинають вітри
і, як дика орда,
вже летять на Дніпро,
де реве Чорносізий,
де бунтує вода...

(Ж. і Р. 8).

Або В. Мисик співає, як

за серце ухопившись,
кров'ю
тополя кашляє на дах,

як літо, справившись із усім по-хазяйському, „лягло і вмерло“ (Осінь.
Чер. Шлях. І).

М. Сайко:

Барандукнулось з осінню літо в-останнє
і давай — скільки сили тікати,
у розлогі кошари, в обвітрені стайні
степ не може нікого загнати
А як сонце на сідало сяде лілове,
Анемічно блука над отавами серп,
Ніч у росах холодних ви-ріблює брови,
Сад ущух, у чеканні дозрілля отерп

(Ж. і Р. 10).

Описуючи провесняне небо, малює він, як

розгубила квочка золоті курчата
і ніяк не може в купу їх зібрати.
А безмовний півень дзьобом тонкоєрбилим
На полях безгучно просо розкляє...
Квочка, віз, курчата, — все йому обридло
І тому нудоту він на землю лє.

(Чер. Шл. 2).

Вже останні рядки показують, що це „міфологізування природи“, чи чистий імажинізм, як би сказав М. Доленго (Поет і побут, Чер. Шл. 10), це тільки позірне відхилення від еготизму. Свою нудьгу, сум, свій плач, своє чи то обридження до життя чи то його пересичення, переносять вони на природу та вбачають і відчують у неї тільки втому, сум, розлуку та нудьгу. Це таке загальне явище, що навіть через природу вміє передати тугу матери за сином Василь Мисик, чим наближається до засобу народньої пісні (Син. Ч. Ш. 4). Скільки зайвого опису природи, зайвої символіки вжив Гр. Косяченко, щоб дати через них малюнок вражінь своїх та материних (Ж. і Р. II.).

Зрозуміло, що коли в сьогоднішній поезії поети передають тільки зовнішні, нічим непов'язані мотиви, коли не брати Плужника, що поза свої „Дні“ дав нам у Ж. і Р. знову декілька ліричних рефлексій, М. Рильського (Присвятні вірші) та легкої символіки в Драй-Хмари чи Загула, коли навіть Филипович не дає нам того, чим забарвлена його збірка „Простір“, то дуже тяжко в них знайти якусь думку. Її майже таки немає в сьогоднішній поезії. Так відділили сьогодні поета від мислителя, чи навіть од звичайної людини. Цікаве проте для нас що інше. Для нас важно знати, яке світло вони кидають на життя та бодай на те, що вони беруть за предмет своїх вражінь і що одержує свою мистецьку форму через суб'єктивну, лірично-музикальну енергію. Тут бачимо дуже невідрадні явища. Ми вже чули вище, що з природи люблять сьогоднішні поети осінні сумні тони та барви й на всю природу переливають цей свій сум і тугу. Вслухування в природу та її явища, задивлювання на неї, якась контемпліційна лірика, повна суб'єктивізму, принесла з собою цілу лавіну смутку, бажання втечі з міста й ненависти до нього. Старші поети, як Загул і Филипович більше люди міські, ніж молоді. Перший давно відвик від села, йому „чужий його дикий спокій“, він не може привикнути до „лінивої, глухої тишини на селі“, до „повільної сільської лінії“, де „ні трамвай, ані авто повітря рухом не сколише, де немає в ночі електричного світла, де відчувається брак культурного осередку, читальні“. (На селі. Ж. і Р. 9), а другий на лоні чудової кримської природи заспіває тільки кримську елегію. Його від тої природи тягне до міста, де він теж уміє спостерігати клантики природи, мовчазні каштани, пожовклі садки, і де міське життя, рух додає йому все таки якоїсь бадьорости. (Місто Ж. і Р. 10). Але загал сьогоднішніх поетів відноситься з ненавистю до міста. Зрозуміло, коли

Забажалося в душному місті
Пахощів холодної трави,

і поет, їдучи з міста на село, відчуває його красу, любить нею, а коли почув гудок, хоче „лицем припасти цілувати і гладить колоски“, як це щиро співав минулого року Т. Масенко (Чер. Шл. 1925 6—7), чи то коли М. Сайко співав:

Скоріш би поринуть у шелести діброви,
Скоріш би в ніс кольнув ялинок пах терпкий,
(Дніпрова іділія. Чер. Шл. 1925 р. 10).

але вже на шаблон, на моду ненависти до міста виглядає, коли він цього року співає, що його зв'язало по руках містечко і до серця лапчить сморід, чвари, цвіль. Чи могло українське містечко, що нічим майже не різниться від села, завдати йому такі рани, що їх не може вилікувати навіть „біломеда гречка“ (Чер. Шл. 2). Італійський творець футуризму, залюблений у монументальність динаміки міста, пересичений нею, дійшов до тактилізму, українські пересиченці міським оглушливим шумом, гудінням і стогоном у поетичній формі, доходять тільки до того, що звеличують природу, яка вміє ласкати їхні нерви. Можливо, що місто ще чуже Олександрові Сороці, що „зрісся з селом як вечірава тьма“ (Стрічката череда. Ж. і Р. 8—9), що Дм. Фальківський, залюблений у „степи і кудлаті тополі“, в „зажурений ліс“, у „забите село“, в „хату поліську“, чи навіть у „поліське болото, що-дня проклинає „ненажерливе місто“, бо він „серцем нижній і чистий“ не може зникнути до „брудного міста, не може, вдягнувши „Шими“ і пальто, забути за постолі й сало (Казка. Ж. і Р. I); ніхто, думаю, не заперечить Борисові Тенеті любити „схід і кучерявий день“ і не думати тільки про місто, про активи (Ж. і Р. 4), але неможливо є припустити, щоб усіх так сковувало місто, як це малюють поети, бо ж приймали місто тільки серцем не всі. Не всі теж учувались у скажений вихор, залізний цокіт і клекіт, у міський шум і свою самотність і розгубленість серед міського життя. Розумію, коли наприклад львівського поета Романа Купчинського давить місто, коли його

Не радує святиня,
Не роздратовує тюрма,

але дивним видається, що більшість наших радянських поетів, наче члени якогось хору за паличкою диригента, заспівали про свою відразу й ненависть до міста. Де ж та радість із багатства нових форм життєвих, де та сила й велич, що її бачимо хоча б у Вергарнівських піснях міста, де ж його заклик, щоб замуруватися в мурах міста й набирати разом із ним сили й величі. Заспівав Є. Плужник у ліро-епічній поемі „Канів“, як одягає „машинова міць“

І дні мої й таку ваївну бранку
Мою країну з прадідів селянку
Співучу землю смутку і криниць,

виказав свою тугу співаючи:

Вже не впаду на сіно горілиць,
Щоби пити вітер, ніч і степ до ранку,
А потягну в кафе бліду панянку
Або досвідчених в коханні молодичь,

і цього було досить, щоб наші поети взяли перші Вергарнівські тони, як місто спрут, що „висмоктує все з селянина“, щоб співати гімн лякові й жахові перед містом,

Хто хоть на мить в сталеві очі міста
Поглянув, прагнучи і бур і боротьби,
Життя того, як порване намисто
Не позбирать на брукові в юрбі.

співає Борис Тенета (Немає слів. Ж. і Р. 4.). Ще інший поет не знає, що принести молохові міста в холодний дар“, а Олекса Влизько так боїться техніки, що навіть малює, яке страшне вражіння на сільську природу та на людей і скотину робить літак. Усе жило своїм життям, ішло своєю ходою, було спокійно, аж

Раптом прийшло, зашуміло мов буря осіння у пущі,
Й птиця, жар-птиця залізна майнула... Ревіли корови
Плакали верби і вже не дзвонили в повітрі,
Плакала лунко сопілка, — в сумі сивенький дударик

(Аероплан Ж. і Р. 4)

Цей чисто емоційний підхід до міста та розчарування в ньому допровадили до того, що Дм. Тась блукає по ньому „мов п'яна прости-тутка“ (Ж. і Р. 2—3.), що Гр. Косяченко за Сосюрою ще й сьогодні „стріляв би на кожному кроці“ (Вітрини. Ч. III. 4.), або безнадійно думає про себе, що він,

Коли сонця зотліє огонь,
Піде стане на ріг Прорізної,

як той сліпець - гармоніст, що його поет бачить там що - дня. (Ж. і Р. 7),
Дм. Фальківський дійде до того, що заспіває про себе

Мрійником родився, здохну подорожнім,
Як прибудна сука під чужим вікном,
(Ж. і Р. 8)

а Гр. Косяченко радіє на саму думку „що завтра умре і тінь його місто покине“. Чер. Шл. 4). Залишилися теж у наших поетів і чисто Вергарнівські образи, що їх дав містові капітал, із неминучим образом повії, калік, сліпців і безпритульних і, на жаль, поза цим образом більше нічого не бачимо ні в Бориса Тенети, ні в Гр. Косяченка, ні в Миколи Терещенка, ні в Драй-Хмари, ні в Якова Савченка. Додаймо до цього, що

Усюди той же блиск монет,
Той самий шелест папірців,
Що затагають до тенет
Залитих кров'ю гаманців.
Усюди той же брязкіт їх,
Тугих кешень, голів пустих,
Той самий невимовний гам
Контор, і торжищ, і реклам.
Усюди теж...

(Микола Терещенко. Елегія. Ж. і Р. 7).

то й вийде, що немає різниці між містом дореволюційним і теперішнім, між радянським і капіталістичним. Це ж наслідки відкидання всякого розуміння в поезії, наслідки давання образів тільки через спостереження та емоції, що впливають тільки зі спостереження. Не дивниця, що такі чисто зверхні образи викликають сум у наших поетів, притомленість, одчайдушність, нудьгу, тугу й пустоту, що на них уже звернув увагу П. Лакиза (Літературні нотатки Ж. і Р. 8). Цей сум нічим не різниться сьогодні від суму наших

молодомузців із Петром Карманським на чолі. Він навіть має дещо спільне з цим сумом, а не з щирим сумом Олеся чи то давнішого Загула (На грані) бо він став модою. Це гонитва за есенінщиною. Безперечно, що сприйняття пролетарської революції й військового комунізму серцем, а потім переміни, що їх не хочуть розуміти ні Сосюра, ні Фальківський, ні інші поети, викликали в них і сум і розчарування. Вони забувають „що період Неп'у має не тільки темне негативне“ (Лакиза: стор. 48). Ще минулого року співав Дм. Фальківський, що

Вдарило кляте життя,
тільки струни у серцю
Дзінь...
Дзінь...
Хоч і хочеш мажором утять,
Дійсність чортова чорна як тінь...
І акордить журлива струна
Все мінор.
Все мінор

(Чер. Шл. 1925 р. 10).

Але це є щирий мінор, хоча він нас може й журити, тим більше, що дійсно мінор цього поета посувається. Видко, що поет щиро прямує до того, що заповідав:

Вийде з мене такий декадент
Як не знала й не знатиме Русь.

Одначе який смішний Марко Вороний, що знудився від того, що

Все їдно за туманом, за мрякою
Варять цілуються, спати ідуть
(Чер. Шл. 2)

Це вже або нудьга англійського лорда, або просто фрази, а не вірші, що „грізною цезурою розяті бунтують в душі“. Хвиловий виступав зовсім справедливо проти міщанського болота, що не знає й не хоче знати нічого поза самовар і канарейку в клітці. Вороний хоче його перегнати та доходить до нісенітниць. Але Kunst ist Ehrlichkeit. Таке гасло піднесли колись у своїй програмі німецькі харонтики й тієї чесности хотілось би трошки в сьогоднішніх мистців смутку. Якже ж можна повірити в чесність у Сосюри, коли він твердить так категорично, що „його слово погасло навіки“, що „одцвіли всі хвилини і дні“ й т. ін. Це твердження приймаємо з такою самою усмішкою, як і інші його запевнення в вірності своєї любови. Немає майже героїні його любови дійсної або видуманої, чи радше вимріяної, а він мав їх уже чимало, якій він би не клявся, що він тільки її кохав.

Я не хочу ні Налі, ні Раї
Я нікого не можу любити,
Бо тебе лиш кохаю.
(Чер. Шл. 5.—5).

Так і бачиться, що дивиться він на кожну жінку, як на самку, щиро жалкує, що, дурний, тільки гладив коліна, цілував плечі та брови, коли вона казала: „бери... я твоя“, отже неможливий майже ніби то

щирий смуток за кожною. Найдеться якась, що дозволить „обіймати коліна“ й тоді минеться цей його безнадійний стан і його слово загориться знову й немає чого безпричинно „обіймати стіни“. Ми знаємо такий страшний стан, коли Шевченко співав:

І я не знаю, чи я живу, чи доживаю
Чи так по світі волочусь,
Бо вже й не плачу й не сміюсь,

але в такому стані, як Шевченко був, не знаходиться, на щастя, ні один сучасний поет. Отже не має причини й Сосюрі співати

Я мов сон. І навколо нікого...
Ні обличчя, ні крику із тьми

Немає ще від чого бути в його душі „осінь і печаль і знемога“, а вдаватися в таку тугу тільки через те, що не бере на хвилину „в долоні золотого й пахучого волосся“, все таки не слід. Тільки хіба хворі нерви можуть викликати біль і жаль у другого поета, що ламав цвіт черемухи (Ол. Корж Чер. Шл. 7—8.) або допроваджувати до жалю, коли бачить як жниці серпами стинають волошки. (Дм. Фальківський. Ж. і Р. 7.). Якже ж повірити теж у сум, обурення й ляк у Бориса Тенети, як повірити, що йому жалко, що

За копійку кожен може взяти
У завуляках безпритульних дів,
(Ж. і Р. 9)

коли він хоче самицю кликати на м'ясо й любов.

Годі теж брати поважно, коли М. Савченко розписується за всіх,

Ми всі потроху погасаєм,
Але тамуєм смуток цей,
(Ж. і Р. 2—3)

що чи то, коли молоденький Борис Тенета запевнює, що йому

Вже не ходить співучою косою
На луки ранком золото збирать
(Ж. і Р. 4)

або Волод. Ярошенко, що для нього вже не буде

ні тиші, ні грому.
(Ж. і Р. 7)

Не можна мати великої надії, чи не скінчиться сумом і в Гордієнка, хоча він стоїть „біля воріт комуні“, хоча він хоче „йти до невідомих літ“. А можна сумніватися, чи й він витримає довго писати в бадьорому тоні про комуну, бо ж і він хоче впасти на долоні

І пити пахощі розорених степів
Цвіт голубий передосінній льону,
І сизу млу і шелест колосків...
А потім йти до брам з бетону й криці
І слухати заводські гами,
Дзвін об ковадла молотків - перепелиць
І відчуті силу електричних кранів.
(Черв. Шл. 7—8)

Від цього починали всі наші сьогоднішні співці смутку й розчарування. Коли ми бачимо те хитання від суму до невизначеного оптимізму, від найгіршого песимізму й капітуляції до якогось кінцевого підбадьорення, як у Методія Чорного (Ж. і Р. 11), то приходить на думку, чи це не таке саме підбадьорення, як у символістів, що далеко від життя шукали забуття в якійсь видуманій красі, чи як наші космічні поети в вимріяній країні, або як Євген Капля-Яворський підбадьорув себе вітром (Ж. і Р. 11) і т. і. Але загальний тон сучасної поезії, це розчарування, відрив від сучасности й туга за минулим. Образ ізжатих волошок нагадує Дм. Фальківському розстріли й жалі за розстріляними (Ж. і Р. 7). Тужить Сосюра майже в кожному числі кожного журналу за минулою любов'ю, тужить Ярошенко за минулим дитинством. (Ж. і Р. 1), сумує, що „довелося йому зазнати життя“, тужить Фальківський за своїми дитячими роками й дає гарні малюнки тієї туги й гарний ліричний образок (Пройшли вже сумніви й вагання, (Ж. і Р. 5); тужить Б. Тенета тоскою комуніста за далеким дитячим сном (Зоря, 19, Я не можу спокійно спати.) Мабуть така ж туга викликала в О. Лана гарний ліричний малюнок. (Пісня про дві сорочки Чер. Шл. 7—8). Ніби всіх цих поетів загнала буря на якийсь острів нещасливих і живуть вони вже тільки згадками минулого. Так і хочеться зацитувати знову чудові слова Wilbrandta, що їх колись уже цитував Євшан

Noch Jüngling ist, wer ins Zukünftige strebt,
Mann, wer im ewig Gegenwärtigen lebt,
Greis, wer sich im Vergangenen vergräbt

На жалі тих молодих старців серед поетів сьогодні забагато.